

17-18 EKİM 2024
ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ

DÖNGÜSEL EKONOMİ VE HUKUK
SEMPOZYUMU
TEBLİĞ ÖZETLERİ

Bu çalışma, Tübitak 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen Döngüsel Ekonominin Ticaret ve Borçlar Hukuku Altyapısının Geliştirilmesi Projesi kapsamında yapılmaktadır.

Düzenleme ve Editörler Kurulu:

Doç. Dr. Başak Şit İmamoğlu

Dr. Öğr. Üyesi Harun Keskin

Ar. Gör. Ülkü Ay Kaplan

Ar. Gör. Hanım Yıldırım Soysal

Ar. Gör. Esmâ Hazal Gürler

Ar. Gör. Zeynep Özkan

Ar. Gör. Halil Mervan Murat

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Çağlar Manavgat

Döngüsel Ekonominin Halka Açık Anonim Ortaklıkların Finansmanına ve Yöneticilerin Sorumluluğuna Etkileri..... 1

Doç. Dr. Işık Özer

Avrupa Birliği ve Türk Hukukunda Anonim Şirketlerin Kurumsal Sürdürülebilirliğin Sağlanmasına İlişkin Sorumlulukları..... 6

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Aydoğan

Hukuki Yönüyle Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlarının Denetimi. 11

Doç. Dr. Gamze Aşçıoğlu Öz

Döngüsel Ekonomide Sürdürülebilirlik ve Rekabet Hukuku..... 16

Prof. Dr. İlke Göçmen

Uluslararası Ticaret Hukukunda Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Döngüsel Ekonomi: Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Örnekleri..... 18

Dr. Öğr. Üyesi Cemâl Dursun

Avrupa Kritik Mineraller Tüzüğü, Döngüsellik ve Türkiye..... 22

Dr. Öğr. Üyesi Özge Özsoy

Fikri Mülkiyet Hakları ve İklim Değişikliği 26

Doç. Dr. Çiğdem Yatağan Özkan

Marka Hukuku ve İleri Dönüşüm: Hedefler ve Engeller 30

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gizem Ateş/ Ar. Gör. Gökçen Karasioğlu Gürbüz

Yeni Genom Düzenleme Teknikleri (NGT) Teklifinin 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi..... 34

Tim van Zuijlen	
Using Consumer Remedies to Combat Planned Obsolescence In Smart Devices - Three Examples.....	39
İlayda Yılmaz Murat	
Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Mesafeli Sözleşmelerde Tüketicinin Cayma Hakkından Caymalı Mı?	42
Dr. Berna Yılmaz	
İklim Değişikliğinin Yatırımcıların ESG Duyarlılığı ve Firmaların ESG Performansı ile İlişkisi.....	46
Dr. Öğr. Üyesi Ş. Esra Kiraz	
AB Sınıflandırma Tüzüğü ve Uluslararası Sermaye Piyasaları Birliği İlkeleri Işığında Türk Hukukunda Yeşil Tahvil Standartları.....	51
Dr. Öğr. Üyesi Ekin Deniz İlhan	
Tahkim Yargılaması Bakımından Çevreyi Koruma Ödevi ve Sürdürülebilirlik	56
Ar. Gör. Elif Akıncı	
Döngüsel Ekonomi Paydaşlarının Genişleyen Üretici Sorumlulukları İçin Bir Sigorta Koruması Önerisi: Ürün Sorumluluk Sigortası	60
Dr. Mustafa Aykanat	
Döngüsel Ekonomi Düzenlemeleri: Japonya, Almanya ve Çin Düzenlemeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme	64
Dr. Öğr. Üyesi Uluğ İlve Yücesoy	
Döngüsel Ekonominin Maliye ve Kamu İhale Hukukuna Getirdiği Yeni Bir Anlayış; Yeşil Kamu Alımları.....	68
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Başyigit	
Kaynak Tasarrufu ve Sürdürülebilirliğin Geliştirilmesi Kapsamında Esnek İstihdam Uygulamaları	72

DÖNGÜSEL EKONOMİNİN HALKA AÇIK ANONİM ORTAKLIKLARIN FİNANSMANINA VE YÖNETİCİLERİN SORUMLULUĞUNA ETKİLERİ

Prof. Dr. Çağlar MANAVGAT*

I. GİRİŞ

Döngüsel ekonomi, sürdürülebilirlik kavramı bağlamında ortaya çıkan en güncel gelişmelerden birisini oluşturmaktadır. Ham madde ve ürünlerin, mümkün olduğu ölçüde paylaşımı, dönüştürülmesi, yenilenerek tekrar kullanımı esaslarına dayalı bir üretim ve tüketim modelini konu alan döngüsel ekonomi¹, çok farklı etki alanlarına sahip bir kavram olarak gelişmektedir.

Doğal kaynakların tüketilmesinin azaltılması, sürdürülebilir büyüme ve iş alanlarının geliştirilmesi, iklim sorunlarının ve çevre kirliliğini yaratan etkenlerin giderilmesi ve biyoçeşitlilik kayıplarının önlenmesi hedeflerini taşıyan² döngüsel ekonomi yaklaşımı, disiplinler arası bir alan oluşturmaktadır. Bu bağlamda döngüsel ekonomi, çevre uzmanlarının, ekonomistlerin, finans uzmanlarının ve hukukçuların odaklandığı bir alandır.

Döngüsel ekonominin üzerinde uzlaşılmış mutlak doğru kabul edilen bir tanımı olmamakla beraber, bu kavramın üç temel taşının bulunduğunu söylemek mümkündür: Üretimde ham madde kullanımının en aza indirilmesi; ürünlerin ve bileşenlerinin, dönüşüm sürecine girerek, olabildiğince en üst düzeyde yeniden kullanılması ve geri dönüşüm yoluyla ham maddenin tekrar üretimde kullanılabilmesi.

Bu özelliklerin ortaya koyduğu amaçlara ulaşılabilmesi için kullanımda olan ürünlerin kullanım sürelerinin uzatılması, bakım ve onarımı yapılarak, daha sonra tekrar kullanıma sokulması süreçleri gelişmeye başlamıştır. Bunun

* Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (cmanavgat@bilkent.edu.tr, ORCID:0000-0001-7653-4277).

¹ The circular economy: find out what it means, how it benefits you, the environment and our economy, (www. www.europarl.europa.eu) (Erişim Tarihi: 10.06.2024).

² Circular Economy, (www.environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy) (Erişim Tarihi: 10.06.2024).

yanı sıra üretim tekniklerinde ve iş modellerinde belirgin bir değişim yaşanmaya başlanmış; yenilenebilir kaynakların ve atıklardan dönüştürülen kaynakların kullanılması yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Döngüsel ekonominin gün geçtikçe etkinliğini ve farkındalık düzeyini artırması, doğrusal ekonomi (*Linear Economy*) ilkelerine göre ham maddenin toplanıp, üretimde kullanıldığı, ürünün kullanımı tamamlandıktan sonra atık haline geldiği üretim sisteminden önemli ölçüde ayrılma sürecini başlatmıştır. Doğrusal ekonomi, satış odaklı ve kısa vadeli bakış açısıyla işlerken, döngüsel ekonomi, güçlü bir geri dönüşüm sistemine dayalı olarak ürünlerin birden fazla dönüşüm sürecinden geçtikten sonra kullanılabilmesini hedefleyen uzun vadeli bir yaklaşımı benimsemiştir.

Anılan özellikleriyle döngüsel ekonomi, iklim değişikliği ve diğer küresel sorunların çözümüne katkıda bulunduğu gibi, yeni ve daha olumlu büyüme fırsatları da yaratmaktadır³.

Döngüsel ekonominin ilkelerine uygun değişiklikler, ilk kez giyim sektöründe ortaya çıkmıştır. Üretimde geri dönüştürülebilir maddelerin kullanılması, kullanılmış giysilerin geri alınması ve iyileştirme sürecinden sonra tekrar kullanıma sunulması ilk uygulamalar olarak ortaya çıkmıştır. Büyük perakende zincirlerinde ve elektronik üretim işletmesi bulunan ortaklıklarda, kullanılmış ürünlerin geri alınması ve dönüşüm sürecinden sonra tekrar tüketiciye sunulması uygulamaları yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte dikkat çeken bir gelişme, plastik paketleme yönteminin yarattığı atık yükü dikkate alınarak, olabildiğince paketleme süreçlerinin azaltılmasıdır.

Kısaca değinilen döngüsel ekonomi ilkelerine dayalı üretim ve tüketim modelleri, anonim ortaklıklara daha düşük maliyetle üretim ve ürünlerin geri dönüşümüne bağlı olarak birden fazla kez kullanıma sunulması yoluyla yeni

³ The White Paper: The Circular Economy as a De-Risking Strategy and Driver of Superior Risk-Adjusted Returns, (The White Paper) Bocconi University, Ellen MacArthur Foundation, Intesa San Paolo, 2021, s. 5, (www.ellenmacarthurfoundation.org) (Erişim Tarihi: 10.06.2024).

satış olanakları sunmaya başlamıştır. Bu gelişimin, döngüsel ekonomi ilkelerinin gereklerini yerine getirdiği ölçüde anonim ortaklıkların kârlılığını da olumlu etkilemesi beklenmektedir.

II. HALKA AÇIK ANONİM ORTAKLIKLARIN SERMAYE PİYASASI YOLUYLA FİNANSMANINA ETKİSİ

Döngüsel ekonominin öneminin artması ve üretim süreçlerini etkilemesi, sermaye piyasalarında da karşılığını bulmuştur. Yeşil tahvil ve sürdürülebilirlikle bağlantılı borçlanma araçlarıyla beraber, döngüsel ekonomi odaklı borçlanma araçlarının piyasa hacminde hızlı bir artış görülmüştür. 2023 Haziran ayında *Black Rock's Circular Economy Fund*'un yönetimindeki varlıklar, iki milyar Amerikan dolarına; döngüsel ekonomi faaliyetlerini finanse etmek üzere çıkarılan borçlanma araçlarının toplam değeri de 2023 yılı itibarıyla otuz yedi milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır⁴.

2021 yılında, on dört farklı sektörde faaliyet gösteren iki yüzü aşkın Avrupa merkezli halka açık anonim ortaklık verileri üzerinde yapılan çalışma, borç ödeme gücündeki azalma ve temerrüt riskleriyle, döngüsel ekonomi uygulamalarının kullanılması arasında ters yönde ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu gelişme göstermektedir ki döngüsel ekonomi, risk azaltma stratejilerinin ve risk-getiri dengesinin kurulmasının bir aracı niteliğini kazanmıştır⁵. Diğer yandan döngüsel ekonomi, küresel sorunlara çözüm üretmesi ve uzun vadeli hedefleriyle, yatırımcılar üzerinde de değer yaratıcı bir fırsat olarak görülmektedir. Böylece döngüsel ekonomi ilkelerine uygun faaliyet gösteren ortaklıklara yapılan yatırımlar hem etik hem finansal açıdan ilgi çeken bir alan olma özelliğini kazanmıştır.

Döngüsel ekonomi doğrultusunda faaliyetlerini yürüten işletmelere yatırımlar, doğrudan veya dolaylı yollardan gerçekleştirilebilmektedir. Dolaylı yatırımlar, çevresel çözümleri hedefleyen; yatırım stratejilerini sürdürülebilirlik ve ESG ilkelerine odaklı olarak yürüten yatırım fonu katılma

⁴ (www.capitalmonitor.ai) (Erişim Tarihi: 09.06.2024).

⁵ The White Paper, s. 5.

paylarına yatırım yoluyla gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yatırımlar, döngüsel ekonomi ilkelerine göre işletmelerini yürüten ortaklıkların paylarına ya da su kaynaklarının korunması, dönüşüm ve atıklara yatırım yapmak üzere çıkarılan yerel yönetim borçlanma araçlarına, sürdürülebilirlikle ilgili projelerin finansmanında kullanılmak üzere çıkarılan yeşil borçlanma araçlarına yapılmaktadır.

Öte yandan anonim ortaklıklar ya da girişim sermayesi fonları, döngüsel ekonomi ilkelerine hizmet edecek yenilikçi teknoloji ve hizmetler üreten erken aşama ortaklıklara (*Start up companies*) yatırım yaparak, döngüsel ekonomi odaklı faaliyetleri finanse etmektedirler.

III. HALKA AÇIK ANONİM ORTAKLIKLARIN YÖNETİCİLERİNİN SORUMLULUĞUNA ETKİSİ

Halka açık anonim ortaklıkların tabi oldukları kamuyu aydınlatma yükümlükleri, kendine özgü sorumluluk alanları yaratmaktadır. Ortaklıkların döngüsel ekonomi ilkelerine uygun işletme faaliyetlerini kamuya açıklamaları; bu işletmelerin finansmanı için yatırım yapan yatırımcılara ve doğrudan yatırım yapan yatırımcılara karşı ortaklık yöneticilerini sorumlu kılmaktadır.

Bu bağlamda döngüsel ekonominin gerekli kıldığı yenilenebilir enerjinin kullanılması, plastik paketleme yöntemlerinin terk edilmesi ya da kullanımının en aza indirilmesi, ürünlerin geri dönüşümünün sağlanarak tekrar kullanıma sunulması gibi aslı süreçlerin izlenmesi gereği, yönetim kurulu üyelerinin özen borcunun ölçüsü olan tedbirli yönetici davranış modeline yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Bunun yanı sıra döngüsel ekonominin gerektirdiği yenilikçi iş modellerinin geliştirilmesi, dönüştürülebilir ham madde kullanımıyla üretim maliyetlerinin azaltılması ve ürünlerin birden fazla kez kullanılabilir hâle getirilerek kârlılığın artırılması, anonim ortaklık yöneticilerine, kendine özgü sorumluluk alanları yaratmaktadır.

Esasen bu sorumluluk halka açıklık niteliğiyle bağlı olmaksızın tüm anonim ortaklıklar için geçerli olmakla beraber, yatırım fonlarının, şeffaflık özellikleri nedeniyle halka açık anonim ortaklıklara yatırım yapmayı tercih etmesi, kamuyu aydınlatma yükümlülükleri nedeniyle döngüsel ekonomiye uygun faaliyette bulunma yükümlülüklerine uygunluğun izlenebilmesi, sürdürülebilirlik raporlaması ve endekslerinin gereklerine uyumun zorunlu olması, konuyu halka açık anonim ortaklık yöneticileri bakımından daha önemli bir boyuta taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi, Sürdürülebilirlik, Halka Açık Anonim Ortaklıklar, Sorumluluk.

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK HUKUKUNDA ANONİM ŞİRKETLERİN KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASINA İLİŞKİN SORUMLULUKLARI

Doç. Dr. Işık ÖZER*

Sürdürülebilirlik (*sustainability*) kavramı anonim şirketler hukukunda başlangıçta sadece çevreye ve doğaya karşı sorumluluklar bakımından ele alınmış; zamanla daha geniş bir menfaat sahipleri grubuna yönelik sorumlulukları kapsayan bir kavram haline dönüşmüştür.

Özellikle dünya nüfusundaki hızlı artış, küresel ısınma, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi sorunlar, alınabilecek önlemlerin uluslararası platformlarda tartışılmasına sebep olmuştur. Sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağına ilişkin çalışmaların en önemlilerinden biri olan ve 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan ve “Brundtland Raporu” (*Brundtland Report*) şeklinde anılan raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı tanımlanırken ilk kez bugünkü anlamıyla yer verilen “sürdürülebilirlik”, “*bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini tehlikeye atmadan karşılamak*” olarak tanımlanmaktadır. Böylece sürdürülebilirlik mevcut kararlar ve davranışların sonuçlarına ilişkin gelecek nesillere karşı sahip olduğumuz sorumluluğumuzu ortaya koyar. Burada işletmelere düşen rol ise kurumsal sürdürülebilirlik (*corporate sustainability*) kavramı ile tanımlanır. Buna göre, kurumsal sürdürülebilirlik, “*şirketlerin uzun vadede değer yaratmak amacıyla tüm ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri, temel faaliyetleri ve üretim süreçleri ile karar alma mekanizmalarına dâhil etmeleri*” anlamına gelir.

Şirket, mevcut piyasa koşullarında varlığını sürdürmeye çalışırken bir taraftan da *ekonomik, sosyal ve çevresel* sorunları dikkate alarak sürdürülebilirliğe katkıda bulunmalıdır: Kurumsal sürdürülebilirliğin *ekonomik boyutu*, kaynakların etkin yönetimi ile işletme giderlerinin ve

* Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (isik.ozer@ozyegin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6588-8934).

maliyetlerin azaltılması, yeni işler için pazar yaratılması ve çalışanların motivasyonlarının korunması yoluyla verimliliğin artırılması gibi hedefleri esas alırken; *sosyal boyutu*, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, ayrımcılığa ve azınlık sorunlarına karşı çözüm üretilmesi ve toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi gibi pek çok konuyu kapsar. *Çevresel boyutu* ise kurumsal sürdürülebilirliğin en çok üzerinde durulan tarafıdır. Bu konuda başarılı olmak isteyen bir şirket, faaliyetlerinin neden olduğu olumsuz ekolojik etkileri minimize etmek amacıyla doğal kaynakların tüketimini, kirliliği ve emisyonu etkin bir biçimde yönetmeli; doğal kaynakları minimum şekilde kullanmalı, korumalı ve küresel ısınma ile mücadele etmelidir.

Günümüzde kurumsal sürdürülebilirliğin teorik temelini menfaat sahipleri teorisi (*stakeholder theory*) olduğu kabul edilmektedir. Menfaat sahipleri teorisinin kabulü, anonim şirketlerin sosyal sorumluluklarının da hukuki dayanağını oluşturmuştur. Bu teori, sadece pay sahiplerinin değil; şirket faaliyetlerinden bir biçimde etkilenen (çalışanlar, alacaklılar, müşteriler, toplum ve çevre gibi) bütün menfaat sahiplerinin çıkarlarının dikkate alınması gerektiğini savunur. Şirketler menfaat sahiplerini koruyarak aslında uzun vadeli çıkarlarına da hizmet etmektedirler.

Kurumsal sosyal sorumluluk ise en genel anlamda “*şirketlerin toplum ve çevre üzerinde yarattıkları olumsuz etkiler nedeniyle sorumlu tutulmaları gerektiği yönündeki anlayışı*” ifade etmektedir. Daha açık bir anlatımla, yönetimin, şirket faaliyetlerinin pay sahipleri dışında diğer menfaat sahipleri üzerindeki etkilerinin sorumluluğunu alması ve toplumun çıkarlarını gözeterek çalışması prensibine dayanır. Kavramın hukuki sorumluluktan çok daha geniş olduğunun altı çizilmelidir. Örneğin, Çevre Kanunu çevrenin kirlenmesini yasaklar ve fakat boş ve kurak bir arazinin ağaçlandırılması zorunluluğu getirmez. Şirket ağaçlandırma çalışması yaptığı takdirde, sosyal sorumlu şekilde davranmış olur. Dolayısıyla şirketler yasal yükümlülüklerini aşar şekilde menfaat sahiplerinin yaşam kalitesini iyileştirmek; insan haklarını, tüketicileri, çalışanları ve doğayı risk altına sokacak karar ve

faaliyetlerden kaçınmak ve onların yararına faaliyet göstermek için çaba sarf etmelidirler. Böylece sosyal sorumluluk, şirketler için yeni bir misyon ve strateji ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış, sürdürülebilirlik ile uyumludur ve hatta sürdürülebilirliğe katkı sağlar.

Yabancı hukukta OECD, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlar başta olmak üzere ABD’de, Avrupa Birliği (AB) ve üye ülkeleri ile bunları örnek alan pek çok ülkede, şirketlerin sürdürülebilir politikalar izlemeye yönlendirilmesi amacı ile çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar arasında bağlayıcı olmayan, sadece tavsiye niteliğinde kurallar (*soft law*) bulunmakla birlikte, zaman içinde sürdürülebilirliğe hizmet eden şirket faaliyetlerinin kamuya açıklanmasının zorunlu tutulması şeklinde bir yaklaşım benimsenmeye başlamıştır. Böylece ekonomik faaliyetler yanında sosyal ve çevresel faaliyetlerin de kamuya açıklanması zorunlu tutularak şirketler dolaylı şekilde sürdürülebilir kararlar almaya teşvik edilmişlerdir. Son yıllarda ise anonim şirketleri doğrudan veya dolaylı olarak bu şekilde davranmaya zorlayan emredici hükümler kabul edilmekte; konuyla ilgili bağlayıcı düzenleme yapan ülke sayısı giderek artmaktadır.

AB, üye ülkeler için topluluk düzeyinde bağlayıcı kurallar getirilmiş ve nispeten hızlı bir biçimde uygulamaya geçirilmiş olması bakımından konumuz için ayrı bir öneme sahiptir. 1990’lı yılların başından itibaren AB’nin sosyal politikalarıyla ilgili hedefleri arasına kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluğun da eklenmesi amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından kurumsal sürdürülebilirlik kavramının tanımlanması, uygulanabilir kılınması, etkilerinin tespiti, iş dünyasının konuya ilişkin görüşlerinin alınması ve çeşitli tavsiyelerde bulunulması amacıyla çok sayıda bildiri ve rapor yayımlanmakla beraber, AB’nin konuyla ilgili politika ve stratejilerini ortaya koyan önemli gelişmeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı Temmuz 2001’de yayımlanan “*Kurumsal Sosyal Sorumluluk Hakkında Avrupa*

Çerçevesinin Oluşturulması” başlıklı Yeşil Kitap ile ilk kez somutlaştırılmış ve şirketler için sürdürülebilirliği ve kârlılığı teşvik eden bir araç olarak kabul edilmiştir.

- 22.10.2014 tarihinde “Kurumsal Sosyal Sorumluluk İçin 2011-14 Yenilenmiş AB Stratejisi” kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan hedeflerin bir parçası olarak 2013/34 sayılı finansal bilgilerin kamuya açıklanması ile ilgili Direktif üzerinde önemli değişiklikler yapan 2014/95 sayılı “*Finansal Olmayan Bilgilerin Belirli Teşebbüs ve Gruplar Tarafından Kamuya Açıklanması Hakkında Direktif*” yayımlanmıştır.
- 2020 yılında onaylanan ve AB ekonomisini sürdürülebilir bir ekonomik modele dönüştürmek için bir dizi stratejiye yer veren “*Avrupa Yeşil Mutabakatı*” ile şirketlerin yerine getirmesi gereken eylemler de belirlenmiştir.
- 05.01.2023 tarihinde yürürlüğe giren 2022/2464 sayılı “*Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması Hakkında Direktif*” ile finansal olmayan raporlamaya tâbi tutulan şirketlerin kapsamı genişletilmiş; raporlama standartları belirlenmiş ve kamuya açıklanan bilgiler üzerinde bir denetim mekanizması kurulması sağlanmıştır.
- 25.07.2024 tarihinde yürürlüğe giren 2024/1760 sayılı “*Kurumsal Sürdürülebilirlik Due Diligence Direktifi*” ise şirketlere kendilerinin, bağlı şirketlerinin veya tedarik zincirlerinde yer alan şirketlerin insan hakları ihlalleri ya da çevre üzerinde sebep olduğu olumsuz etkileri belirlemek, önlemek, hafifletmek ve buna ilişkin hesap vermelerini sağlamak amacıyla bir due diligence yükümlülüğü getirmiştir.

Tebliğimizde yukarıda belirttiğimiz AB düzenlemelerine kısaca değinildikten sonra Türk hukukunda anonim şirketlerde kurumsal sürdürülebilirlikle ilgili hukuki bir çerçeve çizilecek ve şirketlerin kurumsal sürdürülebilirliğe uygun davranma sorumluluğu bulunup bulunmadığına

ilişkin görüşlerimiz açıklanacaktır. Bu kapsamda Türk hukuku açısından aşağıdaki sorulara cevap aranması amaçlanmaktadır:

- Anonim şirketlerin kurumsal sürdürülebilirliğe uygun davranması zorunluluğu getiren bağlayıcı kurallar bulunmakta mıdır?
- Anonim şirketleri kurumsal sürdürülebilirliğe uygun davranmaya doğrudan veya dolaylı şekilde teşvik eden kurallar bulunmakta mıdır?
- Sürdürülebilir kararlar alınması ile anonim şirketin kâr elde etme amacı arasında bir çelişki var mıdır?
- Anonim şirkette sürdürülebilir kararlar alınması konusunda hangi organ yetkilidir?
- Yönetim kurulu üyelerinin özen ve bağlılık yükümlülükleri sürdürülebilir kararlar alınması için hukuki bir gerekçe oluşturmakta mıdır?
- Sürdürülebilir kararlar alınmaması herhangi bir sorumluluk sebebi teşkil eder mi?

Anahtar Kelimeler: Anonim Şirket, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Yönetim Kurulu, Özen ve Bağlılık Yükümlülüğü.

HUKUKİ YÖNÜYLE KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARININ DENETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AYDOĞAN*

Sürdürülebilirlik ile ilgili uluslararası gelişmelerin sonrasında Türkiye’de de şirketler hukukuna ilişkin hukuki düzenlemeler ardı ardına gelmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) “Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1)”ne¹ 2020 yılında yapılan eklemelerle² ve SPK’nın “Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi”ni yayımlamasıyla başlayan süreç sonrasında 2022 yılında 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun (TTK) 88. maddesine eklenen altıncı fıkra ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarını (TSRS) belirlemeye ve yayımlamaya yetkili kılınmıştır³. Hemen sonrasında 2022 yılının sonlarında KGK’nın konu ile ilgili görev ve yetkileri 660 sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye yapılan eklemeler ile de düzenlenmiştir⁴.

KGK, sürdürülebilirlik raporlama standartlarını belirleme ve yayımlama yetkisini ilk defa 2023 yılının son günlerinde kullanarak “Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Hükümler” başlıklı TSRS 1 ile “İklimle İlgili Açıklamalar” başlıklı TSRS 2’yi yayımlamış⁵ ve aynı zamanda bu standartları uygulama zorunluluğu bulunan

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (gokhan.aydogan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0898-7183).

¹ RG, 03.01.2014, S. 28871.

² RG, 02.10.2020, S. 31262.

³ RG, 04.06.2022, S. 31856.

⁴ RG, 09.11.2022, S. 32008.

⁵ “Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının (TSRS) Belirlenmesine Yönelik Kurul Kararı” (Tarih: 27.12.2023 Karar No: 01/21632, RG, 29.12.2023, S. 32414, birinci mükerrer).

şirketleri de belirlemiştir⁶. KGK'nın söz konusu kararları neticesinde belirli şirketler 1 Ocak 2024 tarihinde veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde bu standartlara uygun şekilde kurumsal sürdürülebilirlik raporlarını hazırlama zorunluluğuna tabi olmuştur. Hiç kuşkusuz, kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması yapma zorunluluğuna dahil olmayan şirketler de isteğe bağlı olarak standartlara uygun bir raporlama faaliyetinde bulunabilir.

Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgilerin ilgili standartlara uygunluğunun bağımsız ve uzman kişiler tarafından denetlenmesi, sürdürülebilirlik açıklamalarının güvenilirliğini sağlayan etkili hukuki araçtır. Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının güvenilirliğinin sağlanamaması, raporlardan beklenen faydanın elde edilememesi ve şirketlerin yeşil aklamaya/yeşile boyamaya (*greenwashing*) ek olarak sürdürülebilirliğe yönelik açıklama ve faaliyetlerini bütünüyle kötüye kullanması rizikosunu doğurmaktadır. Zira bu raporlarda yer alan bilgiler, şirketlerin bütün menfaat sahiplerine etki eden finansal ve finansal olmayan sonuçları beraberinde getirir. Bu bağlamda, özellikle şirketin itibarı ve kredibilitesi bakımlarından ilgililerde yanlış bir algı doğurma tehlikesinin yanı sıra haksız rekabete yol açma ve sermaye piyasası araçları borsada işlem gören şirketlerin yatırımcılarının aldatılması ve yatırımlarında zarara uğratılması tehlikelerini de yaratır.

Mevcut hukuki düzenlemelere göre kurumsal sürdürülebilirlik raporları, finansal raporların geleneksel bağımsız denetiminin kapsamının dışında kalmaktadır. Bu durumun yarattığı boşluk “güvence denetimi” (*assurance engagement*) ile doldurulmaktadır⁷. Avrupa Birliği'nin (AB)

⁶ “Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının (TSRS) Uygulama Kapsamına İlişkin Kurul Kararı” (Tarih: 27.12.2023, Karar No: 01/21634, RG, 29.12.2023, S. 32414, birinci mükerrer).

⁷ Sürdürülebilirlikle oldukça bağlantılı olan benzer bir durum şirketlerin sera gazı emisyonları hakkındaki zorunlu veya ihtiyari açıklamalarına ilişkin olarak da söz konusu iken bu beyanların güvenilirliği KGK tarafından yayımlanan “Sera Gazı Beyanlarına İlişkin Güvence Denetimleri” başlıklı Standarda (GDS 3410) göre yürütülen güvence denetimi ile sağlanmaya çalışılmaktadır (RG, 16.01.2023, S. 32075, mükerrer).

“Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması Direktifi” (CSRD)⁸, sürdürülebilirlik raporlarının güvence denetiminden geçirilmesi zorunluluğunu öngörmekte ve konuya ilişkin içerdiği hükümlerle Birlik üyesi veya üyelik sürecinde olan ülkelere uyum yükümlülüğü yüklerken, üye olmayan ülkeler için de ulusal düzenlemelere ışık tutmaktadır. Nitekim KGK da 01/25684 sayılı Kurul Kararı ile kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının güvence denetimine tabi tutulmasına karar vermiştir⁹.

Finansal raporların bağımsız denetimi ile kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının denetiminin farklılık arz etmesi nedeniyle kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının denetimi ile ilgili oluşan hukuki boşlukların nasıl doldurulması gerektiği konuyla ilgili temel hukuki sorunu oluşturmaktadır. Bu bildiri ile bir şirketin kurumsal sürdürülebilirlik raporu denetçisini belirlemeye yetkili organının hangi organ olduğu, finansal rapor denetçisinin güvence denetimi de yapıp yapamayacağı, güvence raporu neticesinde ulaşılan bulguların doğuracağı hukuki sonuçlar, şirketin kurumsal sürdürülebilirlik raporuna güvence denetimi yaptırmamasının hukuki sonuçlarının neler olacağı ve kurumsal sürdürülebilirlik raporu denetçisinin hukuki sorumluluğuna ilişkin olarak hangi hukuki düzenlemelerin uygulanabileceği sorularına da cevap aranacaktır. Bu noktada, Almanya’da CSRD’ye uyum yükümlülüğünü yerine getirebilmek amacıyla hazırlanan kanun tasarısında yer alan hükümler de dikkate alınmıştır¹⁰.

⁸ “Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting” (OJ, 16.12.2022, L. 322, p. 15-80).

⁹ “Sürdürülebilirlik Raporlarına Yönelik Güvence Denetimlerinin Zorunlu Hâle Getirilmesine İlişkin Kurul Kararı” (Tarih: 02.09.2024, Karar No: 01/25684, RG, 05.09.2024, S. 32653).

¹⁰ “Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung der Richtlinie (EU) 2022/2464 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 14. Dezember 2022 zur Änderung der Verordnung (EU) Nr. 537/2014 und der Richtlinien 2004/109/EG, 2006/43/EG und 2013/34/EU hinsichtlich der Nachhaltigkeitsberichterstattung von Unternehmen” (https://www.bmj.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/DE/2024_CSRD_UmsG.html).

Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgi ve açıklamaların niteliği, bu raporların finansal olmayan bilgiler ile geleceğe yönelik bilgiler de içermesi ve bu alandaki denetim standartlarının henüz yerleşik bir hâl alamamış olması, raporlarda yer alan bilgilerin denetimine ilişkin temel zorlukların başında gelmektedir. Bu raporlarının güvence denetimi ile bu alanda faaliyette bulunma yetkisine sahip olan denetçiler tarafından sürdürülebilirlik açıklamalarının raporlama standartlarına uygunluğu konusunda sınırlı veya makul bir güvence verilmesi söz konusu olacaktır.

Yalnız, kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının denetimine ilişkin uluslararası standartlar henüz düzenlenme aşamasındadır. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (*International Federation of Accountants, IFAC*) bünyesindeki Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (*International Independent Auditing and Assurance Standards Board, IAASB*) tarafından hazırlanan sürdürülebilirliğe ilişkin güvence denetimi hakkındaki uluslararası standartlara ilişkin Taslak [*Proposed International Standard on Sustainability Assurance (ISSA) 5000 General Requirements for Sustainability Assurance Engagements*] 2023 yılında dünya genelinde ilgililerin görüşüne açılmış ve 2024 yılının Eylül ayında IAASB tarafından kabul edilmiş olup, bu Standardın (ISSA 5000) yakın zamanda nihai hâlinin yayınlanması beklenmektedir¹¹. Bu sürecin tamamlanması ile birlikte KGK da söz konusu uluslararası standartla uyumlu olacak şekilde ilgili standardı yayımlayarak Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasının denetimine ilişkin usul ve esasları yürürlüğe koyacaktır¹².

¹¹ IAASB, 2024 yılının Aralık ayı sonuna kadar Standardın nihai hâlini yayımlamayı hedeflemektedir (<https://www.iaasb.org/focus-areas/understanding-international-standard-sustainability-assurance-5000>).

¹² Türkiye’de güvence denetimine ilişkin olarak halihazırda yürürlükte olan standartların tamamı Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu ile yapılan telif anlaşmaları çerçevesinde, Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu tarafından oluşturulan standartların tercümesi yapılarak hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. KGK, 26 Mayıs 2023 tarihli Basın Duyurusu’nda sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin güvence denetimi standartlarında da aynı usul ile hareket edileceğini duyurmuştur (Bkz. https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Sustainability/Surdurulebilirlik_26_05_2023.pdf).

Keza KGK tarafından hazırlanan Sürdürülebilirlik Denetimi Yönetmeliği Taslağı da kamuoyunun görüŖüne açılmıŖtır.

Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının denetimine iliŖkin olarak içinde bulunulan birtakım hukuki düzenleme boşlukları içerisinde bu bildiri ile mevcut hukuki düzenlemeler çerçevesinde ve AB'nin "Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması Direktifi" ışığında, Almanya'daki mevcut kanun tasarısının son hâli, ISSA 5000 Taslağı ve güvence denetiminin temel nitelikleri de göz önüne alınarak sürdürülebilirlik raporlarının denetiminin hukuki boyutları, ayırt edici temel esasları ve fonksiyonlarına ek olarak konunun Türk anonim Ŗirketler hukuku ve sermaye piyasası hukukuyla ilgili yukarıda da değinilen temel bağlantı noktaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Anonim Ŗirketler, Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması, Denetim.

DÖNGÜSEL EKONOMİDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE REKABET HUKUKU

Doç. Dr. Gamze AŞÇIOĞLU ÖZ*

Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilirlik bütün kavramları ve farklı sektörlerdeki uygulama alanları ile yeni bir konu olmasının yanı sıra hukukun pek çok alanını çok yönlü ilgilendiren ve yeni tanım ve kurumların tartışılmasını gerektiren, çevresel sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir refah hedefleriyle ele alındığında çok disiplinli bir alan olan hukuk ve iktisat yaklaşımı çerçevesinde üreticilerin, tüketicilerin, politika yapıcı ve karar alıcıların ve bu çalışmada olduğu gibi üniversitelerin de araştırma kapasitelerinde öncelik vereceği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, Rekabet Hukuku ve Politikası yönünden ve bu iki kavram arasındaki etkileşim yönüyle ele alınca da kaynakların etkin kullanımı, atıkların azaltılması ve yenilenebilir enerji kullanımı gibi sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyen bu ekonomik modelde sınırlı kaynaklarla sürdürülebilir bir büyüme sağlanmaya çalışılması ana hedefi bir paradigma değişikliğini de ifade ettiğinden fırsatları ve zorlukları ile kilit kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sıklıkla çeşitli sektörler açısından teknik bir konu olarak ele alınan bu alanın, mevcut iktisadi politikaların hukuk ve iktisat bağlamında hem sınırlandırıcı hem teşvik edici düzenleme ve teşvik mekanizmalarıyla ele alınması, yeni hedef ve politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir.

Bizatihi doğası gereği çok sayıda farklı disiplini aynı anda ilgilendiren döngüsel ekonomi, çevre bilimi, iklim çalışmaları, biyolojik çeşitliliğin korunması, mühendislik bilimleri, tüketici tercihleri ve hukuku, sosyoloji, gibi birçok alanın da öncelikli çalışma konuları arasındadır. Dolayısıyla döngüsel

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi (agamze@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1384-0423).

ekonomi, bir tercih olmaktan ziyade konuları gereği disiplinler arası bir yaklaşıma dayalıdır.

Bu çalışmada hem rekabet savunuculuğu ve rekabet politikası açısından ve hem de rekabet kurallarının uygulanması bakımından en geniş anlamıyla rekabet hukuku ve politikası, sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomiye etkileri yönüyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Hukuku ve Sürdürülebilirlik, Rekabet Hukuku ve Döngüsel Ekonomi.

ULUSLARARASI TİCARET HUKUKUNDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA BAĞLAMINDA DÖNGÜSEL EKONOMİ: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEKLERİ*

Prof. Dr. İlke GÖÇMEN**

Sürdürülebilir kalkınma uluslararası toplum tarafından bir *hedef* haline gelmiştir¹ ve uluslararası ticaret bu hedefe erişmekteki *araçlardan* birisi olarak kabul edilmektedir. Döngüsel ekonomi de uluslararası ticaret özelinde, genellikle sürdürülebilir kalkınma bağlamında ele alınan konular arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ana hatlarıyla, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere entegre ve bölünemez *üç boyutu* olan ve bu boyutlar arasında bir *denge* tutturmak üstüne kurulu bir kavram olarak betimlenmektedir. Uluslararası ticaret hukuku, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu içinde değerlendirilebilir, dolayısıyla sosyal ve çevresel boyutlarla dengelenmeyi gerektirir. Uluslararası ticaret hukuku, bu tebliğde, bir yandan *küresel* düzeyde *Dünya Ticaret Örgütü* (DTÖ) hukuku, diğer yandan *bölgesel* düzeyde *Avrupa Birliği* (AB) dış ticaret hukuku çerçevesinde Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları (YNSTA), özellikle bunlar içindeki Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma (TSK) Bölümleri üzerinden incelenecektir.

Uluslararası ticaret hukuku, maddi açıdan, sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisinde esasen *iki yönde* hareket etmektedir. Birincisi *reaktif* olarak: Uluslararası ticaret hukuku, doğası gereği, ticareti serbestleştirmeyi *kural* olarak ve sosyal ve çevresel mülahazaları *istisna* olarak görmekte olup ticareti serbestleştirmeyi bu mülahazalarla *dengelemeye* çalışmaktadır. İkincisi *proaktif* olarak: Uluslararası ticaret hukuku, özellikle son zamanlarda,

* İşbu tebliğ, Georg Forster Research Fellowship for Sustainable Development (2023-2024) çerçevesinde Saarland Üniversitesi Avrupa Enstitüsü'nde yürüttüğüm proje (dolayısıyla ileride yayınlanacak kitap çalışmam) kapsamında değerlendirilebilir. Bu nedenle, Alexander von Humboldt Foundation'a destekleri için teşekkür ederim.

** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (igocmen@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6076-1368).

¹ Örneğin bkz. UNGA Res. 70/1 (25 September 2015), UN Doc. A/RES/70/1.

uluslararası ticareti sosyal ve çevresel mülahazalar yararına düzenlemek yönünde yeni bir anlayışa doğru ilerlemektedir.

DTÖ hukukunda sürdürülebilir kalkınma ve bu bağlamda döngüsel ekonomi ile ilgili şu tespitler yapılabilir. Sürdürülebilir kalkınma, DTÖ Anlaşması'nın Dibacesinde bir hedef olarak yer almakta olup örneğin, Temyiz Organı *US - Shrimp* raporu (1998) ile buradan hareketle DTÖ kurallarını *evrimsel yorumlamıştır*². *Reaktif* yönden, DTÖ hukuku, pek çok anlaşma içermekle birlikte, örnek olarak mal ticaretini genel olarak düzenleyen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT 1994) üstünde durulabilir. *Ana hatlarıyla*, GATT 1994, ticareti serbestleştirmek üzere (i) miktar kısıtlamaları, (ii) gümrük vergileri, (iii) ulusal muamele kaydı ve (iv) en çok kayrılan ulus kaydı ile ilgili kurallar getirmektedir³. Genel istisnalar başlıklı GATT 1994 md. XX ise bu kurallardan sapabilmekteki *sınırlı sayıda* sebebi ve koşulları düzenlemektedir. DTÖ üyeleri, döngüsel ekonomi için tasarlanmış bir önlem alırsa, bu önlem GATT 1994'teki ticareti serbestleştiren kurallar ile çatıştığında, bu önlemi haklı göstermek için GATT 1994 md. XX'yi kullanacaktır. İşte, GATT 1994 md. XX, her ne kadar sürdürülebilir kalkınma ışığında yorumlanmaktaysa bile, sosyal ve çevresel mülahazaları tam anlamıyla yansıtabilmek adına *gözden geçirilmelidir*. *Proaktif* yönden, DTÖ bünyesinde uluslararası ticareti sosyal ve çevresel mülahazalar yararına düzenlemeye dönük bir *anlayış* gelişmeye başlamıştır. Örneğin DTÖ üyelerinden *bazıları*, 17 Kasım 2020 tarihinde Ticaret ve Çevresel Sürdürülebilirlik ile ilgili yapılandırılmış görüşmeler başlatmıştır⁴. Bu çerçevedeki dört gayriresmi çalışma grubundan bir tanesi “döngüsel ekonomi-döngüsellik” ile ilgilidir⁵.

² AB-1998-4 (Report of the Appellate Body) *United States - Import Prohibition of certain Shrimp and Shrimp Products* [1998] WT/DS58/AV/R, paras 128-131.

³ GATT 1994 md. I, II, III ve XI.

⁴ WTO, Communication on Trade and Environmental Sustainability of 17 November 2020, WTO Doc. WT/CTE/W/249.

⁵ WTO, Communication from the TESSD Coordinators Revision of 18 February 2022, WTO Doc. INF/TE/SSD/W/17/Rev.1.

AB hukukunda sürdürülebilir kalkınma ve bu bağlamda döngüsel ekonomi ile ilgili şu tespitler yapılabilir. Sürdürülebilir kalkınma, AB'nin kurucu antlaşmalarında, DTÖ hukukuna kıyasla, salt *hedef* olmaktan öte bir *görev* olarak da kabul edilmektedir. Kurucu antlaşmalar, Dübacenin⁶ yanı sıra AB'nin hedeflerinin⁷ ve AB'nin politikalarının ve önlemlerinin belirlenmesine ve uygulanmasına entegre edilecek yatay gerekliliklerinin⁸ bir parçası olarak sürdürülebilir kalkınmaya yer vermektedir. Örneğin, Avrupa Birliği Adalet Divanı, AB ile Singapur arasındaki YNSTA'yı ele aldığı O-2/15 sayılı Görüşü ile ortak ticaret politikası ile ilgili maddeyi,⁹ AB'nin hedefleri ve yatay gereklilikleri ile ilgili maddelerle birlikte okuyarak, sürdürülebilir kalkınma hedefi ortak ticaret politikasının ayrılmaz bir parçasını oluşturur, sonucuna varmıştır¹⁰. *Reaktif* yönden, AB hukuku, uluslararası ticaretle ilgili pek çok anlaşma içermekle birlikte, örnek olarak mal ticaretini genel olarak düzenlemesi yönüyle YNSTA'lar üstünde durulabilir. *Ana hatlarıyla*, YNSTA'lar, ticareti serbestleştirmek üzere (i) miktar kısıtlamaları, (ii) gümrük vergileri ve (iii) ulusal muamele kaydı ile ilgili kurallar getirmektedir¹¹. YNSTA'lar, ayrıca, GATT 1994 md. XX'i *mutatis mutandis* kendilerine dahil ve entegre etmektedir¹². Dolayısıyla, GATT 1994 md. XX ile ilgili bir üst paragraftaki tespitler burada da geçerlidir. Bununla birlikte, *proaktif* yönden, YNSTA'lar (reaktif yönü de etkileyebilecek) TSK Bölümleri içermekte olup uluslararası ticareti sosyal ve çevresel mülhazalar yararına düzenlemeye çalışmaktadır. TSK Bölümleri, ana hatlarıyla, (i) uluslararası işçi ve çevre koruma anlaşmalarını onaylamak

⁶ Lizbon Antlaşması ile değişik Avrupa Birliği Antlaşması Dübace (9).

⁷ Lizbon Antlaşması ile değişik Avrupa Birliği Antlaşması md. 3(3), 3(5), 21(2/d) ve 21(2/f).

⁸ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma md. 9 ve 11.

⁹ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma md. 207. Ayrıca bkz. Lizbon Antlaşması ile değişik Avrupa Birliği Antlaşması md. 21(3) ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma md. 205.

¹⁰ O-2/15 (Court of Justice) *Free Trade Agreement between the European Union and the Republic of Singapore* [2017] ECLI:EU:C:2017:376, para. 147.

¹¹ Örnek olarak bkz. AB- Kanada Anlaşması md. 2.11, 2.4, 2.3. ([2017] OJ L 11/23).

¹² Örnek olarak bkz. AB- Kanada Anlaşması md. 28.3. ([2017] OJ L 11/23).

için çaba göstermek, (ii) onaylanan anlaşmaları etkili uygulamak, (iii) işçiler ve çevre ile ilgili uluslararası temel standartları veya prensipleri teşvik etmek, (iv) ulusal düzeyde işçi ve çevre koruması seviyelerinin düşmesini önlemek yönünde yükümlülükler getirmektedir¹³. YNSTA'lar, özellikle onay bekleyenler ve AB tarafından önerilenler, TSK Bölümü altında döngüsel ekonomiye, daha çok bir işbirliği alanı olarak, yer verebilmektedir¹⁴.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Döngüsel Ekonomi, Uluslararası Ticaret Hukuku, Dünya Ticaret Örgütü Hukuku, Avrupa Birliği Hukuku.

¹³ Örnek olarak bkz. AB- Kanada Anlaşması md. 23.3, 23.4, 24.4. ([2017] OJ L 11/23) ve AB - Birleşik Krallık Anlaşması md. Article 393(1) ([2021] OJ L 149/10). Örnek olarak bkz. AB-Güney Kore Uyuşmazlığı Panel Raporu (2021). <https://policy.trade.ec.europa.eu/enforcement-and-protection/dispute-settlement/bilateral-disputes/korea-labour-commitments_en>.

¹⁴ Örnek olarak bkz. AB- Birleşik Krallık Anlaşması md. 400(5/a). ([2021] OJ L 149/10). AB- Şile Anlaşması md. 26.7(4/d) (Onay bekliyor). AB- Kenya Anlaşması Ek IV md. 5(5/a), 6(5/a) ve 8(4) (Onay bekliyor). <https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/sustainable-development/sustainable-development-eu-trade_agreements_en> internet sitesinden derlenmiştir.

AVRUPA KRİTİK MİNERALLER TÜZÜĞÜ, DÖNGÜSELLİK VE TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Cemâl DURSUN*

Avrupa Kritik Mineraller Tüzüğü (“AKMT”), 12 Aralık 2023 tarihinde Avrupa Birliği (“AB”) Parlamentosu, 18 Mart 2024 tarihinde ise AB Konseyi tarafından kabul edildi. AKMT, 11 Nisan 2024 tarihinde AB Konseyi Başkanı ve AB Komisyonu Başkanı tarafından imzalandı. AKMT, 03.05.2024 tarihli AB Resmî Gazetesi’nde yayımlanmasını takip eden yirminci gün yürürlüğe girdi. AKMT’nin hazırlanmasını gerektiren sebepler arasında “*Döngüsel ekonomiyi (circular economy) ve sürdürülebilirliği iyileştirerek yüksek düzeyde çevre koruması sağlamak, böylece kritik ham maddelerin İç Pazar’da serbest dolaşımını sağlamak*” da sayılmıştır.

Kritik ham maddelerin döngüsellliğini (*circularity*) arttırmak ve verimli kullanımını geliştirmek için AB Komisyonu, geri dönüştürülmüş malzemeler için değer zincirleri (*value chains*) oluşturacaktır. Üye Devletlerin, kritik ham maddeleri geri kazanmak için atıkların toplanmasını ve geri dönüştürülmesini iyileştirmeye yönelik programlar uygulaması gerekecektir. Makro ve mikro olmak üzere iki ayrı düzlemde ilerleyecek olan bu programlarda ilkin Üye Devletlerin, kritik ham maddelerin atık ürünlerden yeniden kullanım amacıyla geri kazanımını arttırmak ve aynı zamanda bu tür ürünlerin yeniden kullanımını ve geri dönüştürülebilirliğini arttırmak için çeşitli önlemler alması gerekecektir. Devamında döngüsel ekonomi ekosistemi oluşturulması açısından, ilk olarak değer zincirlerinin oluşturulması yoluna gidilecektir. Bu amaçla Üye Devletlerin yeniden kullanım için atık malzemelerden geri kazanımı önemli oranda arttırmalarının yanı sıra bu ürünlerin yeniden kullanımı (*re-use*) ve geri dönüşümünü (*recycling*) de arttırmaları gerekecektir. İkinci aşamada ise AB’deki madencilik endüstrisi aktörlerinden, kendi işletme/üretim tesislerindeki maden atıklarından (*mine waste; pasa,*

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (cemaldursun@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3674-9684).

cüruf, atık) kritik ham maddelerin geri kazanılması potansiyelini belirlemede Üye Devletlere yardımcı olmaları istenecektir.

AKMT'nin, Yeşil Mutabakat Endüstriyel Planı (*EU Green Deal Industrial Plan*) ve Net-Sıfır Endüstri Yasası (*Net-Zero Industry Plan*) gibi diğer AB politika ve yasal düzenleme çerçeveleri ile yakın ilişkisi de dikkate alındığında döngüsellik ilkelerinin benimsenmesi vasıtasıyla kritik minerallerin kullanımının en üst düzeye çıkarılması ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Ne var ki, kritik mineraller bakımından döngüsellik, sadece bir geri kazanım/dönüşüm meselesi olarak anlaşılmamalıdır. Döngüsel ekonomi; atıkları azaltmayı, minerallerin/malzemelerin ömrünün mümkün olan en yüksek mertebede uzatılmasını, minerallerin/malzemelerin ekonomiye geri kazandırılmasına elverişli ürünlerin tasarlanmasını ve doğanın rehabilite edilmesini amaçlamaktadır. Bu çok boyutluluk/katmanlık, kritik mineraller bakımından döngüsel ekonominin geri dönüşümden/kazanımdan çok daha fazlası olduğunu göstermektedir.

Kritik (ve stratejik) mineraller hususunda Türkiye'de bir yasal düzenleme ihtiyacı bulunduğu işaret edilmelidir. Yapılacak düzenlemenin, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde yer alan önemi nedeniyle AKMT esas alınarak yapılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede döngüsellik ve sürdürülebilirlik bağlamında 3213 sayılı Maden Kanunu'nda yer alan *pasa, cüruf, atık* kavramlarının madencilüğimizin ikincil sorunları, bir başka ifade ile sadece bir çevre sorunu olarak görülmesinden vazgeçilmesi gerekmektedir. Yasal düzenleme ihtiyacı sadece birincil mevzuata yönelik bir düzenleme faaliyeti olarak algılanmamalı, hızlı gelişen durumlara cevap verebilecek ve uygulama ilkelerini ortaya koyabilecek bir *soft-law* çerçevesi ve disiplini de mümkün kılınmalıdır.

Yasal düzenleme ihtiyacını daha da acil kılan bir diğer yön ise kurumsal kompozisyonun da gözden geçirilmesi ihtiyacıdır. Halihazırda madencilik faaliyetinden mütevellit *pasa, cüruf, atık* Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (MAPEG) tarafından asli bir iştiğal konusu olarak

görülmemektedir. MAPEG'in kurumsal yapısı gereği daha çok arama ve işletme faaliyetlerine odaklanıldığı, *post-mining* adı verilen dönemdeki rehabilitasyon ve geri kazanım/dönüşüm gibi önemli meselelerin ise yerel yönetimlere ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na havale edilmiş olmakla sadece bir çevre meselesi olarak görüldüğü söylenebilecektir. Ayrıca, ürün alanları olarak şarj ve elektrikli aletler, piller ve inşaat sektörleri öncelendiğinden, düzenleyici ve denetleyici rolüne ek olarak yeşil dönüşümde kamunun öncü rolü hatırd tutulmalı, kamunun çevre dostu, geri kazanım/dönüşüm ürünlerine yönelmesi sağlanmalı, bu amaçla kamu ihale sistemi gözden geçirilmelidir.

Geri kazanım/dönüşüm sürecinin vergilendirme (ve *kamu maliyesi*) boyutu da gözden kaçırılmamalıdır. Yasal düzenleme ve kurumsal yapının oluşturulması gerekliliğinin bir diğer boyutu da *pasa, cüruf, atık*'ların geri kazanımı/dönüşümünden elde edilmesi muhtemel artı değer, bu faaliyetlerin klasik bir madencilik faaliyeti olmaması nedeniyle devlet hakkı (*royalty*) kavramı dışında bir vergi veya vergi benzeri olarak nitelendirilmesi ihtiyacında ortaya çıkmaktadır. Geri kazanım/dönüşümü özendirmek için oluşturulması gereken bir başka çerçeve ise teşvik sistemidir.

Bu Tebliğ'de öncelikle AKMT'den bahsedilecek, ardından AKMT'nin madenciliğimizin döngüsellik kabiliyetinin yeniden ele alınması ve arttırılması bakımından yarattığı fırsatlar üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin en büyük dış ticaret ortağı olan AB'nin oluşturmak istediği değer zincirinin önemli bir parçası olabilme imkanını değerlendirebilmek için, döngüsellığı benimsemeye yönelik bir zihniyet değişikliği, uç ürünlere yönelme, uç ürünlere yönelebilmek için Ar-Ge'ye kaynak ayırma (*ürünün kendisini aşan katma değerli hizmet boyutu*), yapay zekanın sağladığı imkanlardan azami düzeyde faydalanma ve tüm bunları hayata geçirmek üzere yasal ve kurumsal yapının hızlıca ortaya konulması gerekmektedir. Türkiye, bu değer zincirinde alacağı yeri, kendi hukuki enstrümanları kadar, AB'nin geçtiğimiz yıl kabul

ederek yürürlüğe koyduğu *Anti-Coercion Act* ile de sağlamlaştırma olanağını yakalayabilecektir.

Diğer yandan, AKMT, sınırda karbon değişim düzenlemesi ile birlikte Türk imalat ve hizmet sektörleri bakımından göz ardı edilemeyecek bazı riskler de barındırmaktadır. Bu risklerin asgari düzeye indirilebilmesi, kritik minerallerden başlayarak döngüsellik kültürünün madencilik sektörünün tamamına teşmil edilmesi ile mümkün olabilecektir.

Tebliğde, Türkiye'nin gereken yasal ve kurumsal düzenlemeleri yaparken ürün tasarımının teşvik edilmesi, ürünler hakkında daha iyi ve fazla bilgi sağlanması, kazanım ve geri dönüşüm oranlarının artırılmasına katkıda bulunması, geri dönüşümün daha iyi ve ekonomik açıdan daha uygun hale getirilmesi ve mevcut sürdürülemez kaynak tüketimi ve talebiyle mücadele edilmesi gibi konularda AKMT'nin zayıf ve aksayan yönlerini telafi edebilecek tedbirleri alabileceği olasılığı üzerinde de durulacaktır. Kendi içinde uyumlu ve tutarlı bir değer zincirinin evvela ulusal düzeyde oluşturulması gerekliliği de vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kritik Mineraller, Tüzük, Yeşil Mutabakat, Döngüsellik, Sürdürülebilirlik.

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZSOY*

İklim değişikliğinin ne kadarının insan faaliyetlerinden kaynaklandığı konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Ancak bir nokta tamamen açıktır. Ölçeği ne olursa olsun, insanlığın iklim üzerindeki etkisi- jargondaki adıyla antropojenik iklim değişikliği- esasen teknolojilerimizden kaynaklanmaktadır. Sanayi devrimini harekete geçiren enerji teknolojilerinin olağanüstü gelişimi ve yayılması, dünyadaki ormanların çoğunu yok eden teknolojik kas gücü, sentezlediğimiz ve sera etkisini yoğunlaştıracağından habersiz atmosfere saldıığımız yeni endüstriyel kimyasallar bunlara örnek olarak gösterilebilir. İnsanoğlunun atmosfer üzerindeki etkisini tersine çevirmek, bir başka deyişle iklim değişikliğini hafifletmek de doğru teknolojileri kullanmaktan geçmektedir. Değişen iklimin kaçınılmazlığına uyum sağlamak için de daha sıcak, daha kurak ve daha tuzlu koşullarda yaşayanları beslemeye devam edecek mahsuller gibi, geniş çapta yaygınlaştırılmış yeni teknolojilere ihtiyaç duyulacaktır. Yani teknoloji, sorunun kökeni olmuştur ve teknoloji, çözümün merkezinde yer alacaktır. Peki fikri mülkiyetin rolü nedir? Aynı şey fikri mülkiyet ve iklim değişikliği için de geçerlidir. İki ucu keskin bir kılıç olarak görülmektedir. Fikri mülkiyet sistemi, özellikle de patent sistemi, iklim değişikliğini hafifletmeye yardımcı olabilecek birçok teknolojiyle yakından ilişkilidir ve bazı senaryolar fikri mülkiyeti bir sorun ve teknolojinin yayılmasının önünde bir engel olarak görmektedir. Fikri mülkiyet, etrafından dolaşmanız gereken bir meseledir. Diğer senaryolar ise fikri mülkiyet sistemini, iklim değişikliğinin etkilerini ele almak için ihtiyaç duyacağımız çok sayıda ve çeşitlilikteki çözümlerin üretilmesine katkıda bulunarak olumlu bir şekilde değerlendirecektir. Peki fikri mülkiyet bir sorun mudur yoksa çözüm müdür? Bu durum bize bağlıdır. Bilinçli, stratejik bir bakış açısı mı yoksa reaktif bir bakış açısı mı

* Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fikri Mülkiyet Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ozgeozsoy@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0740-8933).

benimsediğimize bağlı olacaktır. Sistemi olumlu bir ruhla ele alıp almadığımıza ve amaçlandığı gibi çalışmasını sağlayıp sağlamadığımıza, şüphesiz potansiyelini ortaya koyup koymadığımıza bağlı olacaktır. Zira fikri mülkiyet sistemi kesinlikle teknolojilere erişimi engellemek ya da halkı yeni teknolojilerin faydalarından mahrum bırakmak için tasarlanmamıştır. Sadece yeni teknolojilerin yaratılmasını teşvik etmek için değil, aynı zamanda bu yeni teknolojik bilgilerin geniş çapta yayılması için etkili bir araç sağlamak, teknolojiyi transfer etmek ve işe koymak için yapılar inşa etmek için yaratılmıştır. Patent bilgi sistemleri, iklim değişikliğinin azaltılması ve uyum teknolojisinin kilit alanlarındaki gelişmeleri takip etmemize olanak sağlamaktadır. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerden yeni oyuncular da dahil olmak üzere, memnuniyet verici bir yatırım artışı ve buluş çabalarının eşit derecede memnuniyet verici bir şekilde çeşitlendiğini göstermektedir. Bu, çok sayıda patentin sosyal açıdan faydalı sonuçlara dönüşüp dönüşmeyeceği, nihayetinde bilinçli seçimler ve bu bilginin etkili bir şekilde yönetilmesi meselesidir. Politika yapıcıların önündeki zorluk şudur: Şu anda kilit teknolojiler nelerdir ve gelecekte kilit teknolojiler neler olacaktır ve bu teknolojiler üzerindeki haklar, iklim değişikliği sorunuyla mücadele etmek için gereken teknolojilerin yaygınlaştırılması amacıyla kamuya sunulması için en etkili şekilde nasıl yönetilebilir ve yapılandırılabilir? Bu soruların basit cevapları yoktur. Çözümlerin bulunması, hem politika düzleminde uluslararası toplum içinde hem de bireysel işletmeler açısından pratik düzeyde sürekli bir diyalog ve işbirliği meselesi olacaktır. Karmaşık gerçek durumu değerlendirme ve bir dizi politika seçeneğini eleme görevi, yaygın işbirliği ve çeşitli uzmanlıkların bir araya getirilmesini gerektiren muazzam bir görevdir. Fikri mülkiyet sistemi, ilke olarak, toplumun kendisinden talep ettiği sonuçları sağlama potansiyeline şüphesiz sahiptir; şimdi yapılması gereken, bu ilkeleri pratikte hayata geçirmektir. Teknoloji, iklim değişikliği tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Teknolojinin iklim üzerindeki etkisi, yeşil inovasyonun nasıl teşvik edileceği, teknoloji transferinin ve teknolojik bilginin yayılmasının nasıl teşvik edileceği soruları, politika yapıcılar için acil

sorulardır. Uluslararası yasal araçlar ve küresel politika girişimleri, iklim değişikliği sorunuyla mücadelede teknolojinin rolüne büyük önem vermektedir. Bu nedenle, iklim değişikliği politika yapımcılarının fikri mülkiyet sistemini değerlendirirken neredeyse sadece patentlere odaklanmaları doğaldır. Patent sistemi, iklim değişikliğini hafifletmek ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için gerekli olacak türden teknolojilerin yaratılması, rafine edilmesi, geliştirilmesi ve sunulması sürecinin tamamıyla yakından ilişkilidir. Patent sistemi planlandığı şekilde çalıştığında, yeni teknolojilerin yaratılmasını teşvik eder ve bunların yayılması ve benimsenmesi için yollar oluşturur. Ancak patent sisteminin prensipte sunduğunu pratikte de sunmasını sağlamak için sürekli dikkat ve dikkatli bir yönetime ihtiyacı vardır. Şeffaflık patent sisteminin temel ilkelerinden biridir ve bilgi teknolojisindeki ilerlemeler ve dünya çapında pek çok ülkeden ücretsiz bilginin giderek daha fazla erişilebilir olması sayesinde sistem şüphesiz bunu sağlamaktadır. Patent bilgileri teknoloji gelişimi konusunda paha biçilmez bir pencere açmaktadır. Patent belgeleri, politika yapımcılara rüzgâr türbini teknolojilerinden çölleşmenin tersine çevrilmesine kadar temel ilgi alanlarında ortaya çıkan teknolojilere genel bir bakış sağlar. Söz konusu belgeler, zaman içindeki eğilimleri ve inovasyonun değişen coğrafi profilini göstermekte, sahnedeki en aktif oyuncuları ve yeni girenleri ifşa etmekte ve politika yapımcıları en çok ilgilendiren teknolojilerde kamu ve özel, gelişmiş ve gelişmekte olan, çok uluslu ve küçük firmalar arasındaki bölünmeyi göstermektedir. Patent bilgileri, büyük enerji şirketlerinin yenilenebilir enerji teknolojilerine giderek daha fazla yatırım yapma eğilimini izlemek için kullanılabilir ve hangi yeni karbon tutma yöntemlerinin geliştirilmekte olduğunu takip edebilir. İklim değişikliği tartışmalarında yeni teknolojilerin inovasyonu ve yaygınlaştırılmasına odaklanılması nedeniyle, patent sistemi, fikri mülkiyet hukuku ve politikasının diğer yönlerine kıyasla çok daha fazla inceleme konusu olmuştur. Ancak, fikri mülkiyet daha geniş bir alandır ve sadece patentlerle karıştırılmamalıdır. Fikri mülkiyet hukuku ve politikasının diğer bazı yönleri, iklim değişikliği sorununu ele almakla ilgili olabilir: Azaltım ve

uyumla ilgili temel bilgi birikimi alanları için açıklanmamış bilgilerin veya ticari sırların korunması; iklim değişikliğinin azaltılmasıyla özellikle ilgili ürünleri tanımlamak için kullanılan sertifikasyon ve ortak markalarının, coğrafi işaretlerin ve diğer ayırt edici işaretlerin kullanımı; iklim değişikliğine uyumla ilgili genetiği değiştirilmiş ürünlerin saha testlerinden elde edilen açıklanmamış bilgilerin ve düzenleyici verilerin korunması; çevresel ve tarımsal bilgi dahil olmak üzere geleneksel bilginin geleneksel veya sui generis mekanizmalar yoluyla korunması; yeşil göz boyama ve karbon denkleştirmeleri hakkında yanıltıcı iddialar gibi eylemler de dahil olmak üzere haksız rekabetin bastırılması.

Anahtar Kelimeler: Fikri Mülkiyet, İklim Değişikliği, Teknoloji, Patent Bilgi Sistemleri, Ticari Sır.

MARKA HUKUKU VE İLERİ DÖNÜŞÜM: HEDEFLER VE ENGELLER

Doç. Dr. Çiğdem YATAĞAN ÖZKAN*

Ucuz iş gücünün varlığı, seri üretimin gelişmesi, uluslararası tedarik ağlarının yaygınlaşmasıyla 20. yüzyılda tüketim çılgınlığı yaşanmıştır. Var olanı tamir etmek ve yeniden kullanılabilir hale getirmek demode kabul edildiğinden ucuz veya tek kullanımlık ürünler tercih edilmeye başlanmıştır. Tüketiciler, piyasadaki aktörler tarafından eski ve hala kullanılabilir olanla idare etmek yerine “modayı takip etmek için” yeni ürünler almaya yönlendirilmiştir. Öte yandan teknolojinin oldukça hızlı şekilde gelişmesi dolayısıyla elektronik ürünlerde tamir masrafına katlanılarak kurtarılan ürünün, ihtiyacı karşılamaktan uzak hale geldiği de görülmektedir. Tek kullanımlık olan veya hala kullanılabilir durumda olmasına karşın atılan ürünlerin doğa üzerinde yarattığı tahribat oldukça ağır olmuş; atıklar doğal çeşitliliği azaltmış ve çevre geri dönülemez şekilde kirlenmiştir.

Gereksiz üretimin ve genel olarak atıkların azaltılması yoluyla çevreye verilen zararın en aza indirgenmesi bilincine sahip olan tüketicilerin artmasıyla geri dönüşüm, tamir ve ileri dönüşümle elde edilen ürünler giderek büyüyen bir pazar oluşturmuş; pek çok girişimci ve yatırımcı bu alana yönelmiştir. Çevrenin korunması için ikinci el piyasasını canlandırmak ve yeniden tasarlayarak atık veya atıl durumdaki eşyaları geri kazanmak en etkin çözüm olarak ortaya konmuştur. “Dört R” akımı olarak da değerlendirilebilen “azalt” (*reduce*), “yeniden kullan” (*reuse*), “dönüştür” (*recycle*) ve “tamir et” (*recover*), toplumda ve endüstrinin her alanında karşılık bulmuştur. Geri dönüşümün (*recycling*) maliyeti ve bütün atıkların geri dönüştürülmesinin mümkün olmaması sebebiyle, bir ürünün tamir edilerek kullanılması ve

* TOBB ETÜ Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (cyatagan@etu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1986-703X).

özellikle de ileri dönüşüm (*upcycling*) günümüzde daha çok öne çıkmıştır. Sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomiye ilişkin uluslararası programlarla teşviklerin sayılarının artması ve geri dönüşüm teknolojisinin gelişmesi; şirketleri, girişimcileri ve KOBİ'leri, sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmek üzere doğa dostu teknolojilere ve yenilikçi iş modellerine yatırım yapmaya yönelmektedir. Başka bir anlatımla şirketler yalnızca sosyal sorumluluk saikiyle değil, karlı bir pazar olması dolayısıyla da döngüsel ekonomi doğrultusunda faaliyetlerini yönetmektedir. Bu alandaki çalışmalar sonucunda patent veya ticari sır korumasına tabi yeniden kullanım veya geri dönüşüme ilişkin ürün ve usullerin geliştirilmesinin yanı sıra; işletmelerin doğa dostu üretim faaliyetlerini bir tanıtım ve pazarlama aracı olarak kullanması marka hukukunu da ön plana çıkarmıştır. Fikri mülkiyet haklarının, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilirliğe ilişkin yeniliklerin geliştirildiği sektörlerde, üretim politikasına bu doğrultuda yön vermiş işletmeleri diğerlerinden ayırt etmek ve rekabette öne geçmelerini sağlamak açısından önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Fikri mülkiyet haklarının pozitif etkilerinin yanı sıra hak sahiplerine, korunmaya konu ürünlerin yeniden kullanımını, tamirini ve tadilatını engelleme yetkisi vermesi, döngüsel ekonomi açısından olumsuz durumlar yaratabilmektedir. Ürünün tamirine ilişkin mevzuatta yer alan istisna yalnızca ürünü kullanan tüketiciye ilişkin olup tamir, geri dönüşüm veya ileri dönüşüm vasıtasıyla ürünü yeniden ticaret hayatına sokanlara ilişkin bir düzenleme mevcut değildir. Örneğin marka hakkında tükenme ilkesinin yalnızca ürünün orijinal halinin ticarileştirilmesine ilişkin olması karşısında, döngüsellik amacıyla üründe yapılan değişiklikler, marka sahibinin tecavüz iddiaları ile karşılaşabilecektir. Benzer şekilde, patent hukukunda da patente konu ürünün tamirine veya doğa dostu hale getirilmesine ilişkin faaliyetlerin esaslı değişiklikler içermesi durumunda patent hakkının ihlali gündeme gelebilecektir. Ürünün bütününe, bazı parçalarının veya üretim usulünün patent koruması altında olması durumunda tamir, tadil veya yenileme patent

sahibinin hakkını ihlal edecektir. Bu bağlamda fikri mülkiyet mevzuatında genel olarak ürünlerin tamiri, tadili, yeniden kullanımına ilişkin bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği ileri sürülmektedir. Markalı ürünlerin çoğunlukla fikri mülkiyet ve tasarım hakları ile kümülatif olarak korunduğu dikkate alındığında durum karmaşık hale gelmektedir. Tasarım hakkında olduğu gibi yalnızca ürünün bütününe değil parçalarının da fikri mülkiyet korumasına sahip olduğu sektörler daha büyük sorun yaşamaktadır. Fikri mülkiyet mevzuatında ürünün tamirini ve üründe yapılan bazı tadilatları koruma kapsamının dışında bırakan düzenlemelerin bulunmaması, orijinal ürünün tamirini yapan işletmeleri marka hakkının ihlali endişesi ile bu alandan uzaklaşmaya iterken tüketicinin de tamir hizmetinden gerektiği gibi yararlanamamasına sebep olmaktadır. Başka bir anlatımla bu açıdan fikri mülkiyet hakları tüketicileri ve çevreyi değil, sürekli yeni ürün üreterek yeni ticari kazanımlar elde etmeyi hedefleyen tacirleri korumaktadır. Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin düzenlemelerde tüketicilerin ve hak sahiplerinin menfaatleri arasında denge sağlayacak sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomiye ilişkin hükümlerin sevk edilmesi bir ihtiyaçtır.

Sorun marka hukuku özelinde değerlendirildiğinde, marka mevzuatında yer alan hükümler bir taraftan marka sahibinin markasını tanıtmak için harcadığı emek ve zaman ile katlanmak zorunda kaldığı ekonomik maliyetleri taklitçilerden korumayı hedeflerken; diğer yandan üçüncü kişilerin daha önceden tanıdığı ve bildiği, almak istediği ürün veya hizmeti güvenilir şekilde edinebilmesini, ürünün kaynağı konusunda yanılgıya düşmemesini amaçlamaktadır. Başka bir mal veya hizmet üreticisinin izinsiz şekilde tescilli markayı kullanması, markanın köken gösterme işlevinin zarar görmesine neden olur. Kaynak gösterme ve kalite fonksiyonu, tüketiciler açısından araştırma/bilgi edinme maliyetini azaltmakta; önceki kullanıcıların o markayı taşıyan mal veya hizmeti kullanımıyla elde ettiği tecrübeye güvenerek hareket etmesini sağlamaktadır. İleri dönüşüme konu olan kullanılmış veya kullanılmayacak durumda olan markalı ürünlerin ileri dönüşüme konu

edilerek atık olmaktan çıkarılması, hiç kuşkusuz ürün üzerinde değişiklikler yapılmasını gerektirecektir. Eğer markayı taşıyan ürün marka sahibi veya yetkilendirdiği kişiler tarafından üretilmemiş yahut üründe yapılan değişiklikler sonucu malın kalitesi farklılaşmışsa, tüketicinin yanıltılması veya markanın sulandırılması gerekçeleriyle marka hakkının ihlaline ilişkin davalar gündeme gelmektedir. Diğer taraftan, lüks markalı ürünlerin kullanılmasında olduğu gibi, ileri dönüşüme tabi tutulmasına karşın tescilli markayı halen taşıyan ancak daha düşük kalitede bir ürünü piyasaya çıkaran üçüncü kişilerin, marka sahibi tarafından onaylandığı, bu kullanıma izin verildiği, lisans verildiği, sponsorluk gibi yöntemlerle ileri dönüşüm ürünleri üreten kişilerin marka sahibince desteklendiği gibi yanılgılara da sebebiyet verebileceği ileri sürülmektedir. İkinci el piyasasında veya ileri dönüşümde sorun, markayı taşıyan malın değil markanın kaynak gösterme fonksiyonunun, tüketiciye ilettiği mesajın zarar görmesi suretiyle marka hakkına tecavüzün oluşmasıdır.

Marka sahibinin rızası olmaksızın tescilli markayı veya tescilli markalı ürün veya hizmeti çoğaltma, taklit etme, kopyalama veya renklendirerek işleme yoluyla ticaret alanına çıkarma, genel anlamda marka hakkının ihlali teşkil eder. Tescilsiz markalar açısından da karıştırma ihtimali doğuracak yöndeki kullanımlar haksız rekabet hükümleri bağlamında korunmaktadır. Marka hukuku tüketicinin karıştırma ihtimalini ortadan kaldırmayı hedeflediğine göre geri dönüşüm veya ileri dönüşüm yoluyla üretilen ürünlerin, yasal yollarla elde edilerek üretilmesi, markayı sulandırmaması ve buna ilişkin uyarıların satış sırasında tüketiciye sunulması halinde, marka hakkının ihlalinin oluşup oluşmayacağı tartışılması gerekmektedir. Buna rağmen ihtimal ortadan kalkmıyorsa, mevzuat değişikliğine gidilmesi gerekeceği açıktır.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi, İleri Dönüşüm, Marka, Tecavüz.

**YENİ GENOM DÜZENLEME TEKNİKLERİ (NGT) TEKLİFİNİN
5977 SAYILI BİYOGÜVENLİK KANUNU İLE KARŞILAŞTIRMALI
OLARAK İNCELENMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gizem ATEŞ*

Ar. Gör. Gökçen KARASİOĞLU GÜRBÜZ**

Günümüzde artan nüfus ve değişen tüketim alışkanlıkları, doğal kaynakların hızla tükenmesine neden olmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmakta ve bunun yanı sıra yeni stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. 11 Mart 2020'de Avrupa Komisyonu, Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Bu plan, Avrupa Yeşil Anlaşması'nın önemli bir parçası olarak nitelendirilmektedir. Planın amacı, tüketimin azaltılarak ilerleyen yıllarda Avrupa Birliği'nde (AB) kaynakların yeniden kullanımını iki katına çıkarırken, ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktır. Küresel bir döngüsel ekonomi oluşturmak, sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme için nesnel bir gerekliliktir. Çin, Almanya, İngiltere, Finlandiya, Danimarka ve İskoçya hâlihazırda bir dizi döngüsel yasal düzenlemeyi kabul etmişken, diğer ülkeler de mevzuatlarını döngüsel ekonomiye yönelik olarak aktif bir şekilde düzenlemektedir. Nitekim döngüsel ekonominin dünyada yayılması ve gelişmesiyle birlikte, modern uluslararası ekonomik organizasyonlar, döngüsel projelere finansman ve teknik destek sağlama konusunda aktif hale gelmektedir. Bu durum, döngüsel ekonominin dünya genelinde yaygın olarak kabul gördüğünü ve teşvik edildiğini göstermektedir.

Biyoteknolojik uygulamalar döngüsel ekonominin bir parçasını oluşturmaktadır. Zira gün geçtikçe dünya nüfusunun artması, bunun yanında su kaynaklarının ve verimli toprakların azalması sonucunda insanlar ilerleyen

* İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (zehragizem.ates@yeniuyuzil.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3973-8630).

** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi (gokcen.karasioglugurbuz@yeniuyuzil.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7685-2857).

yıllarda su ve yiyecek kıtlığı yaşanacağı kaygısı içine girmişlerdir. Biyoteknolojik uygulamaların verimliliği artıracak ve kaynakları koruyacak sürdürülebilir çözümler sunması gerekmektedir. Bu doğrultuda tarım ilaçlarına gerek duyulmaksızın, az maliyetle daha kaliteli ürün elde edilmesi için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Avrupa Parlamentosu, 7 Şubat 2024'te "Yeni Genom Düzenleme Teknikleri" (NGT) hakkındaki Komisyon teklifini üye devletlerle müzakere için kabul etmiştir. Teklif, GDO'lara ilişkin AB mevzuatını modernize etmeyi ve NGT bitkilerine yönelik düzenleyici çerçeveyi netleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kararlar iklim krizine çözüm olabilecek, zararlılara karşı dayanıklı, daha yüksek verim veren veya daha az ilaç gerektiren bitki çeşitleri geliştirerek daha sürdürülebilir bir sistem hedeflenmektedir. Ayrıca, yeni genom düzenleme teknikleri, "Avrupa Yeşil Anlaşması" ile "Tarladan Sofraya" stratejisi hedeflerini destekleyen yenilikçi araçlar olarak tanımlanmaktadır.

Organizmaların genomunda hedeflenmiş mutasyonlar meydana getirmek için kullanılan yöntemler olarak ifade edilen NGT'ler, mevcut genlerin çok hassas bir şekilde düzenlenmesini sağlamak ve herhangi bir yabancı genetik materyal ekmeden organizmanın özelliklerini değiştirmeye yönelik kullanılmaktadır. Bu nedenle de, geleneksel ıslah yöntemlerinden çok daha hızlı ve kesin sonuçlar verdiği ifade edilmektedir. Zira geleneksel GDO tekniklerinde, bir türün genetik materyali, başka bir türe aktarılırken; NGT'ler, mevcut genetik materyalin belirli ve hassas bir şekilde düzenlenmesini sağlar. GDO'lar, biyoteknoloji kullanılarak genetik yapısı değiştirilmiş bitki, hayvan veya mikroorganizmalar olup bu süreçte genellikle bir türden alınan genler, başka bir türe aktarılmaktadır. Örneğin, bir bitkiye böcek ilacına karşı direnç kazandırmak için bir bakteriden alınan genin bitkiye eklenmesi gibi. NGT'ler ise bu geleneksel yöntemden farklı olarak, organizmanın kendi genetik materyali üzerinde hedeflenmiş değişiklikler yapılabilmektedir. Bu değişiklikler, organizmanın genetik yapısına herhangi bir yabancı gen ekmeden gerçekleştirilmektedir. Geleneksel ıslah

yöntemleri ile istenilen özelliklere sahip yeni bir bitki çeşidinin geliştirilmesi yıllar alabilirken, NGT'ler sayesinde bu süreç birkaç nesil içinde tamamlanabileceği ifade edilmektedir.

AB tarımsal üretimde sürdürülebilirlik, verimlilik ve gıda güvenliğini artırmak amacıyla NGT'lerin kullanımını düzenlemeyi planlamaktadır. Çalışmalarda GDO'lara ilişkin AB mevzuatının kabul edildiği 2001 yılında henüz mevcut olmayan bu yeni tekniklerle ilgili kararın mevzuatın bilimsel gelişmelere ayak uydurma kapasitesini artıracığı, uygulamaya ilişkin zorlukları ve hukuki belirsizlikleri ortadan kaldıracığı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda 2021 yılında Avrupa Komisyonu, GDO Direktifi'nin NGT'ler ile elde edilen bitkiler için uygun olmadığını belirlemiş ve bu doğrultuda bir yasama girişimi başlatmıştır. Komisyon, NGT'leri 1 ve NGT 2 şeklinde iki kategoriye ayırmayı öngörmektedir. NGT 1 teknikleri, geleneksel ıslah yöntemlerine eşdeğer kabul edilmekte ve GDO mevzuatından muaf tutulmaktadır. NGT 2 teknikleri ise GDO mevzuatına tabi olmaya devam edecektir. Bu sınıflandırma, NGT'lerin biyogüvenlik düzenlemelerine uygun bir şekilde tanımlanması ve uygulanması açısından kritik önem taşımaktadır. Sürdürülebilir tarım ve çevresel etkilerin azaltılması açısından potansiyele sahip olduğu düşünülen NGT'ler bakımından yapılacak düzenlemelerin insan sağlığı ve tüketicinin korunmasına ilişkin hususları göz önüne alması gerekmektedir. Bu bağlamda, şeffaf ve bilimsel temellere dayalı politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, Türkiye'de biyoteknoloji alanında önemli bir hukuki zemin oluşturulmasını sağlamıştır. 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu'nda hukuki sorumlulukta tazminatın belirlenmesi, ispat yükü, müteselsil sorumluluk, uygun illiyet bağının kesilmesi ve hak düşürücü süreler gibi konular yer almaktadır. Bunun yanı sıra, bir takım cezai yaptırımlar da öngörülmektedir. Bu kapsamda, biyogüvenlik düzenlemeleri, genetiği değiştirilmiş organizmaların çevresel ve insan sağlığı üzerindeki olası olumsuz etkilerini en aza indirmeyi ve tüketiciyi korumayı amaçlamaktadır.

5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, ihtiyat ilkesine dayanarak oluşturulmuş olup, İsviçre Gen Teknik Kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır. Ancak, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu'nun uygulama alanı İsviçre Gen Teknik Kanunu'ndan daha dardır ve somut çözümler sunmakta yetersiz kalmaktadır. Yeni genom düzenleme tekniklerine ilişkin olarak NGT 1 tekniklerinin geleneksel ıslah yöntemlerine eşdeğer kabul edilmesi ve GDO mevzuatından muaf tutulması; NGT 2 tekniklerinin ise GDO mevzuatına tabi olmaya devam etmesi 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu ile karşılaştırmalı şekilde ele alınması gereken bir husustur. Bu çalışmanın amacı, yeni genom düzenleme tekniklerini biyogüvenlik hukuku çerçevesinde değerlendirerek, Avrupa Komisyonu'nun NGT teklifinin sürdürülebilirlik, verimlilik ve gıda güvenliği üzerindeki etkilerini analiz etmek, yasal düzenlemelerin meydana getirebileceği sonuçları incelemek ve son olarak ülkemizde yapılması gereken yasal düzenlemeler hakkında önerilerde bulunmaktır.

Çalışmamızda öncelikle döngüsel ekonomi kapsamında NGT'ler hakkında bilgi verilecek, bunlara ilişkin Avrupa Komisyonu düzenlemeleri incelenecektir. Ardından AB'de kabul edildiği üzere NGT 1 ve NGT 2 şeklinde yapılan ayırımın isabetli olup olmadığı üzerinde durularak, bu ayırımın 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu bakımından değerlendirilmesi ve söz konusu ayırımın Biyogüvenlik Kanunu karşısındaki durumunun ele alınması planlanmaktadır. Döngüsel ekonomi bakımından bu ayırım gerekli ise, NGT 1 geleneksel ıslah yöntemlerine eşdeğer olup Biyogüvenlik Kanunu kapsamında dışında kalacağından, bunlar hakkında hangi yasal düzenlemenin uygulanması gerektiği ya da yeni bir yasal düzenleme yapılmasının gerekli olup olmadığı değerlendirilerek önerilerde bulunulacaktır. Diğer grup NGT 2 ise, Biyogüvenlik Kanunu kapsamında kalacağından söz konusu kanunda yer alan düzenlemelerin NGT 2 için yeterli olup olmadığı tartışılacak, bu bağlamda yapılması gereken yeni düzenlemeler ele alınacaktır. Eğer bu ayırım Türk kanun koyucusu bakımından kabul edilmezse NGT'ler hakkında yeni bir yasal düzenlemenin nasıl olması gerektiğine ilişkin önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Yeni Genom Dzenleme Teknikleri, Srdürülebilirlik, Biyoteknoloji.

USING CONSUMER REMEDIES TO COMBAT PLANNED OBsolescence IN SMART DEVICES - THREE EXAMPLES

Tim van ZUIJLEN*

Planned obsolescence refers to the deliberate reduction of a product's lifespan with the objective of stimulating repeat purchases¹. This practice benefits producers and retailers by increasing revenue, yet it is environmentally unsustainable, as it leads to excessive production and waste. Furthermore, it adversely affects consumers, who must replace products more frequently than necessary, incurring additional costs². Such producer behavior is characteristic of a linear economy predicated on 'make, use, dispose,' where increased production and consumption are presumed to drive economic growth³. Conversely, this approach is fundamentally misaligned with the principles of a circular economy, which emphasizes the prudent use of resources and the prolonged utilization, repair, and recycling of products.

These concerns regarding sustainability and consumer protection have prompted initiatives at both national and European levels aimed at curbing such producer practices. Consumer law plays a crucial role in this endeavour, with a focus on addressing issues of non-conformity and unfair commercial practices. The premise is that if consumers are empowered to seek remedies against unsustainable producer behaviour, producers will be deterred from engaging in such practices⁴.

* University of Groningen, Faculty of Law, Department of Transboundary Legal Studies (t.van.zuijlen@rug.nl, ORCID: 0000-0001-5868-9021).

¹ Different definitions exist. *Packard, V.*: The Waste Makers, Philadelphia 1960, p. 37-45; *Slade, G.*: Made to Break: Technology and Obsolescence in America, Cambridge 2006, p. 5; *Michel, A.*: Premature Obsolescence: In Search of an Improved Legal Framework, Brussels 2022, p. 22.

² European Parliament, Planned obsolescence: Exploring the issue, 2016, p. 3.

³ *Pope, K.*: Understanding Planned Obsolescence: Unsustainability Through Production, Consumption and Waste Generation, London 2017, p. 9.

⁴ Whether this premise is correct, is debatable, see *Micklitz, H.-W.*: Squaring the Circle? Reconciling Consumer Law and the Circular Economy, *EuCML* 2019, V. 8, I. 6, p. 236-237.

The issue is particularly acute in the context of electronics and products incorporating software components and internet connectivity ('smart devices'). These devices contain valuable and difficult-to-extract materials such as gold and platinum, and their disposal generates electronic waste (e-waste), which is notably harmful to the environment. Additionally, current recycling processes for these devices are inadequate, resulting in a significant portion of e-waste ending up in landfills⁵.

This contribution analyses in which instances of planned obsolescence in smart devices consumers can exercise a remedy, and whether the exercise of such remedies contributes to more sustainable production and consumption, thereby facilitating the transition to a circular economy. This analysis will be conducted by exploring three case types using conformity and unfair commercial practices.

The first case type pertains to situations where the lifespan of a product is intentionally reduced through the incorporation of weaknesses during the design phase. This phenomenon is often referred to in the literature as "contrived durability."⁶ It can take various forms. For instance, a weakness may be introduced by using inferior materials for wear-prone components, such as a plastic gear in a mixer that wears out more quickly than a metal counterpart. Furthermore, the lifespan of a product can be programmed through software or a specifically installed microchip that disables the product after a certain period or a specific number of usage cycles. An example of this, is the use of a chip in a printer that blocks the device even when ink cartridge is far from depleted⁷.

The second case type pertains to situations where the producer does not shorten the lifespan of a product during the design or production phases, but

⁵ *Baldé*, Cornelis P. et. al.: *The Global E-Waste Monitor 2024*, Geneva 2024.

⁶ *Orbach*, B. Y.: *The Durapologist Puzzle: Monopoly Power in Durable-Goods Markets*, *Yale Journal on Regulation* 2004, I. 21, p. 90.

⁷ EESC, *Towards more sustainable consumption: industrial product lifetimes and restoring trust through consumer information*, October 17th, 2013, p. 2.

rather does so afterward. This primarily includes the reduction or alteration of a product's performance or features through software updates. An example of this is the "slow iPhone" phenomenon, where users experience a slowdown of older devices coinciding with the release of a new model⁸. Through updates, parameters such as screen brightness, frame rate, and processor speed can be modified. Additionally, in the case of electric vehicles, a software update might reduce the driving range or slow down the charging speed⁹.

The third case type pertains to situations where the lifespan of a product is shortened due to a lack of manuals, repair parts, consumables, or compatibility with other systems. An example of this type is the discontinuation of a specific type of ink cartridge for a particular printer, rendering the printer unusable once the old cartridges are depleted, even though the device itself is still functioning.¹⁰

Based on the analysis of these three case types, this paper will propose potential measures and approaches that a legislator, judge or consumer association might consider to reduce the negative effects of planned obsolescence in smart devices on the environment and consumer protection through the use of consumer remedies.

Keywords: Planned Obsolescence, Circular Economy, Consumer Remedies, Conformity, Unfair Commercial Practices.

⁸ *Koolhoven, R./Heerema, L.*: Fighting planned obsolescence or 'the lightbulb conspiracy' as an unfair commercial practice: For a circular economy, (ed. *Carvalho, M.*) Braga 2018, p. 28, see also www.statista.com/chart/2514/iphone-releases.

⁹ www.electrek.co/2019/06/20/tesla-battery-range-drop-software-update-longevity.

¹⁰ *Michel, A.*: Premature Obsolescence: In Search of an Improved Legal Framework, 2022, p. 59.

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR DÜNYA İÇİN MESAFELİ SÖZLEŞMELERDE TÜKETİCİNİN CAYMA HAKKINDAN CAYMALI MI?

İlayda YILMAZ MURAT*

Son yıllarda tüketiciler, alışveriş ihtiyaçlarını internet ortamında mesafeli sözleşmeler kurmak suretiyle gidermektedir. Özellikle Covid-19 salgınıyla birlikte bu durum giderek artış göstermiş ve e-ticaret hayatımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. E-ticaret sayesinde tüketici mağazaya gitmeksizin bir tıkla istediği ürünün her rengini veya bedenini satın alıp beğenmediği takdirde iade edebilmekte, hatta iade ederken ürünleri evinden dahi aldırabilmektedir. E-ticaretin tüketicilere alışveriş yapmakta sağladığı bu kolaylık tüketim toplumunun güçlenmesine hizmet etmektedir. Tüketici klasik yöntemle bir ürün satın aldığı anda söz konusu ürünün satıldığı mağazaya kendisi gidip ürünü genellikle bir poşet içerisinde satın almaktadır. Oysaki internet ortamında yapılan satışlarda satın alınan ürünler taşıma sürecinde zarar görmeyecek şekilde birden fazla ambalajla paketlenmekte ve bir taşıyıcı aracılığıyla tüketiciye ulaştırılmaktadır. Ürün kendisine ulaştıktan sonra herhangi bir nedenle ürünü bünyesinde tutmak istemeyen tüketici, kendisine sağlanan 14 günlük cayma hakkına dayanarak iade edebilmektedir. Bunun sonucunda tüketiciye ulaştırılan ürün aynı şekilde paketlenerek ve bir taşıyıcıya teslim edilerek yeniden satıcıya iletilmektedir. Tüm bu süreç boyunca satın alınan ürün için kullanılan ambalajlar ve lojistik faaliyeti sebebiyle ortaya çıkan zararlı atıklar doğaya ciddi bir şekilde zarar vermektedir. Ayrıca ürünlerin sürekli bir yerden başka bir yere hareket etmesi sonucunda ömürleri kısaltmakta ve bazen bu ürünler imha edilip yenileri üretilmektedir. Sürdürülebilir tüketim davranışıyla bağdaşmayan bu durum ve sebep olduğu sorunlar tüketicinin cayma hakkının kısıtlanması çözümünü akıllara getirmektedir.

* İ. D. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Burslu Doktora Öğrencisi (ilayda.yilmaz@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1658-4736).

Sözleşme özgürlüğü ilkesi sayesinde taraflar istediği kişiyle istediği konuda sözleşme yapma ve yapmama özgürlüğüne sahiptir. Ancak fiiliyatta sözleşmeler her zaman eşit taraflar arasında kurulmadığı için hukuk düzeni, taraflardan birisini korumak durumunda kalabilmektedir. Bunların bir örneği de tüketici sözleşmelerinde görülmektedir. İşlemin zayıf tarafını oluşturan tüketici, satıcı karşısında eşit pazarlık gücüne sahip değildir. Bu sebeple tüketiciye bazı haklar tanınarak satıcı karşısındaki zayıf konumu güçlendirilmek ve böylece sözleşme adaleti sağlanmak istenmektedir. Bu haklardan birisi de tüketiciye çeşitli sözleşmelerde sağlanan cayma hakkıdır. Örneğin, mesafeli sözleşmelerde tüketicinin koşulsuz bir cayma hakkı mevcuttur. Bu sözleşmelerde taraflar karşı karşıya dahi gelmemekte, tüketici adeta karşısındaki ekran ile sözleşme kurmaktadır. Tüketici satın aldığı ürünü ancak eline geçtiği zaman görmekte ve o ürünün ihtiyacını karşılayıp karşılamayacağını ancak o andan itibaren değerlendirebilmektedir. Bu nedenle satın aldığı ürünün beklediği özellikleri taşımadığını gören tüketicinin hiçbir koşul aranmaksızın cayma hakkını kullanabilmesi tüketici haklarını korumak açısından önemli bir çaredir.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un ("TKHK") 48. maddesi mesafeli sözleşmeleri düzenlemektedir. Ayrıca bu konuda 2014 yılında Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliği çıkarılmıştır. TKHK m. 48'te mesafeli sözleşme, "..., satıcı veya sağlayıcı ile tüketicinin eş zamanlı fiziksel varlığı olmaksızın, mal veya hizmetlerin uzaktan pazarlanmasına yönelik olarak oluşturulmuş bir sistem çerçevesinde, taraflar arasında sözleşmenin kurulduğu ana kadar ve kurulduğu an da dahil olmak üzere uzaktan iletişim araçlarının kullanılması suretiyle kurulan sözleşmelerdir." şeklinde tanımlanmıştır. Aynı maddenin dördüncü fıkrası ise mesafeli sözleşmelerde cayma hakkı konusunda şu hükme sahiptir: "Tüketici, on dört gün içinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin sözleşmeden cayma hakkına sahiptir. Cayma hakkının kullanıldığına dair bildirim bu süre içinde satıcı veya sağlayıcıya yöneltilmiş olması yeterlidir. Satıcı veya

sağlayıcı, cayma hakkı konusunda tüketicinin bilgilendirildiğini ispat etmekle yükümlüdür. Tüketici, cayma hakkı konusunda gerektiği şekilde bilgilendirilmezse, cayma hakkını kullanmak için on dört günlük süreyle bağlı değildir. Her halükârda bu süre cayma süresinin bittiği tarihten itibaren bir yıl sonra sona erer. Tüketici, cayma hakkı süresi içinde malın mutata kullanımı sebebiyle meydana gelen değişiklik ve bozulmalardan sorumlu değildir.” Görüldüğü üzere, bu maddede tüketiciye koşulsuz bir cayma hakkı sağlanmıştır. Böylelikle tüketici, mesafeli sözleşme ile satın aldığı ürünü hiçbir geçerli sebebi olmasa dahi kanunda düzenlenen 14 günlük süre içerisinde kullanabilecektir. Tüketicide tanınan bu hak, tüketicinin emin olmadığı veya normalde satın almayacağı bir ürünü her halükârda iade edebileceğine güvenerek satın almasına ve dolayısıyla çevreye zarar vermesine sebep olmaktadır. Diğer yandan, cayma hakkının tanınması tüketicinin internet üzerinde kendisinde sunulan sınırsız seçenekler arasında doğru karar veremediği durumlarda adeta bir koruyucu kalkan işlevi görmekte, bu nedenle vazgeçilmesi kolay bir hukuki çare olmamaktadır.

Tüketicinin cayma hakkını kullanması üzerine meydana gelen iade masrafına ise ürünün satıcının ön bilgilendirmede belirttiği taşıyıcıya, herhangi bir belirtme yapılmamış ise herhangi bir taşıyıcıya verilmesi durumunda satıcı katlanacak olup bu masrafın tüketiciden talep edilmesi mümkün değildir. 2024 yılına girmeden önce yılbaşından itibaren tüketicinin cayma hakkını kullanması üzerine kargo bedeline tüketicinin katlanacağına dair bir düzenleme yapılacağı haberleri çıkmıştır. Gerçekten de tüketicinin cayma hakkını kullanması üzerine kargo ücretinin kendisinden tahsil edilmesi cayma hakkının sebepsiz yere kullanılmasını ve böylece doğaya verilen zararları engelleyebilir mi? Veya sürdürülebilirliği sağlamak için tüketicinin cayma hakkından tamamen cayma zamanı geldi denebilir mi? Mesafeli sözleşmelerde cayma hakkının kullanılmasının çevreye verdiği zararlar göz önüne alınarak sürdürülebilirliği sağlamak için uluslararası alanda bu hakkın kullanımının çeşitli şekillerde kısıtlanması veya tamamen ortadan kaldırılması

önerileri sunulmaktadır. Çalışmamızda karşılaştırmalı hukukta bu soruna ne şekilde çözümler bulunduğu ve bu çözümlerin ülkemiz açısından yeterli olup olmadığı incelenerek kendi önerilerimiz sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cayma Hakkı, Mesafeli Sözleşme, Sürdürülebilirlik, Tüketim Toplumu.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YATIRIMCILARIN ESG DUYARLILIĞI VE FİRMALARIN ESG PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİ

Dr. Berna N. YILMAZ*

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin fiziksel risklerinden biri olan sıcaklık anomalileri ve bu anomalilere bağlı olarak artan orman yangınlarının etkileri, son yıllarda önemli bir konu haline gelmiştir. Türkiye, bu iklim değişikliği etkilerini belirgin şekilde hissedilen ülkelerden biridir. Artan sıcaklık anomalileri ve yangınlar, sadece ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal açılardan da önemli etkiler doğurmaktadır. Bu çalışmanın amacı, küresel ısınmanın Türkiye'deki orman yangınları ve sıcaklık anomalileri üzerinden yatırımcıların ESG (Çevresel, Sosyal, Yönetişim) duyarlılığı ile firmaların ESG performansı arasındaki ilişkileri incelemektir. Özellikle, Türkiye'nin bu fiziksel risklerden nasıl etkilendiği ve bu etkilerin yatırımcıların ve firmaların ESG perspektiflerini nasıl etkilediği üzerine odaklanacaktır.

Son yıllarda küresel ısınmanın ekonomik ve finansal etkileri üzerine yapılan araştırmalar önemli bir ilgi çekmiştir. Bu alandaki çalışmalar, Çevresel, Sosyal ve Yönetişim (ESG) performansı ile yatırımcı davranışları arasındaki ilişkiyi vurgulamış, daha yüksek ESG skorlarının şirket değerlemelerini olumlu yönde etkilediğini ve daha fazla yatırımcı ilgisini çektiğini göstermiştir¹. ESG faktörlerinin yatırım kararlarına entegre edilme çabaları da önem kazanmıştır; bu bağlamda yapılan çalışmalar, ESG kriterleri ile şirket finansal performansı arasındaki pozitif ilişkinin birkaç yıl içinde somutlaşabileceğini göstermektedir².

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi (yberna@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4873-8851).

¹ Guo, W./Yu, T.: What do investors value? a multidisciplinary review. Journal of Management 2023, V. 50, I. 1, p. 216-263.

² Eccles, R./Kastropeli, M./Potter, S.: How to Integrate ESG Into Investment Decision-Making: Results of a Global Survey of Institutional Investors, Journal of Applied Corporate Finance 2017, V. 29, I. 4, p. 125-133.

Ayrıca, iklim değişikliği ve doğal afetlerin finansal piyasalar üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar, iklim olaylarının piyasa tepkilerinin hem kısa hem de uzun vadeli ekonomik kayıplara neden olabileceğini ortaya koymuştur³. Doğal afetlerin sıklığı ve şiddetindeki artış da ekonomik büyüme, finansal istikrar ve sektörel performanslar üzerindeki potansiyel etkileri tartışılan önemli bir konudur⁴.

Bu bağlamda, literatür küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çevresel faktörlerin ekonomi ve finans üzerindeki etkilerini anlamak için multidisipliner araştırmaların ve proaktif politika oluşturma çabalarının gerekliliğini vurgulamaktadır⁵. Ayrıca, iklim değişikliği risklerinin ele alınması ve yeşil finansmanın teşvik edilmesinin ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceği ve küresel ısınmanın olumsuz etkilerini azaltabileceği gösterilmiştir⁶.

Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın amacı, küresel ısınmanın Türkiye'deki orman yangınları ve sıcaklık anomalileri üzerinden ESG duyarlılığı ile firmaların ESG performansı arasındaki ilişkileri incelemektir. Özellikle, Türkiye'nin bu fiziksel risklerden nasıl etkilendiği ve bu etkilerin yatırımcıların ve firmaların ESG perspektiflerini nasıl etkilediği üzerine odaklanacaktır. Bu çalışma, şu ana araştırma soruları etrafında şekillenmektedir:

³ *Slepecky, J./Ristvej, J./KeHsek, A.*: Economic Consequences of Natural Disasters, *Kontakt* 2008, V. 10, I. 1, p. 133-139.

⁴ *Zhao, Y./Zhu, S./Gui, Z.*: Local and Spatial Spillover Effects of Corporate Financing Costs on Regional Carbon Emissions: Evidence from Chinese Listed Firms, *Environmental Science and Pollution Research*, V. 30, I. 9, p. 24242-24255.

⁵ *Naeem, M./Karim, S./Rabbani, M./Bashar, A./Kumar, S.*: Current State and Future Directions of Green and Sustainable Finance: A Bibliometric Analysis, *Qualitative Research in Financial Markets* 2022, V. 15, I. 4, p. 608-629.

⁶ *Batrâncea, I./Batrâncea, L./Rathnaswamy, M./Tulai, H./Gheorghe, F./Rus, M.*: Greening The Financial System in USA, Canada And Brazil: A Panel Data Analysis, *Mathematics* 2022, V. 8, I. 12, p. 2217.

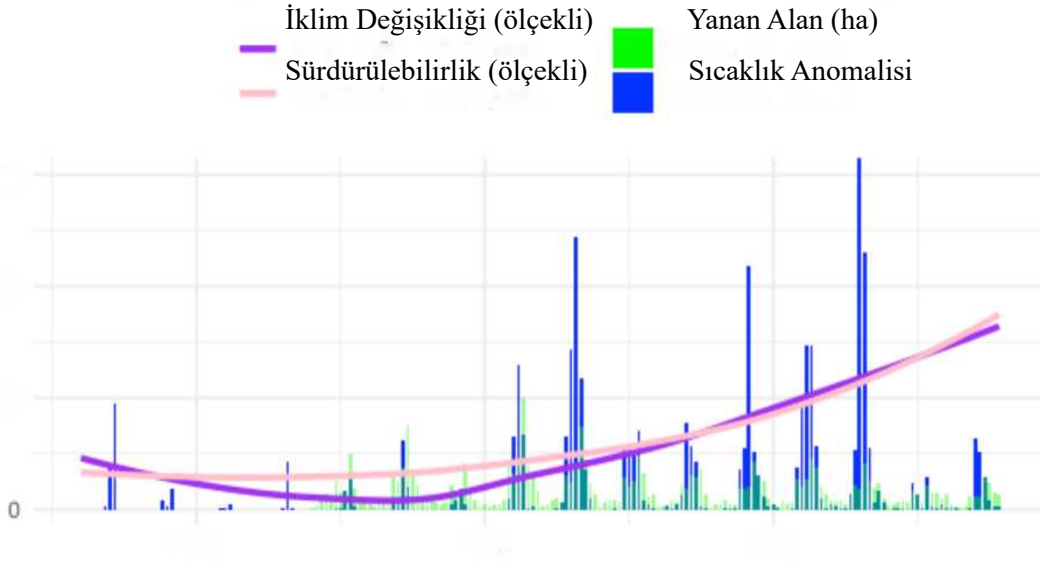
1. Küresel ısınmanın sonucu olarak artan sıcaklık anomalileri ve paralelinde artan yangınlar, Türkiye'deki yatırımcıların ESG duyarlılığı ile nasıl ilişkilidir?

2. Artan sıcaklık anomalileri ve yangınlar ile Türkiye'deki firmaların ESG performansı arasında bir ilişki var mıdır?

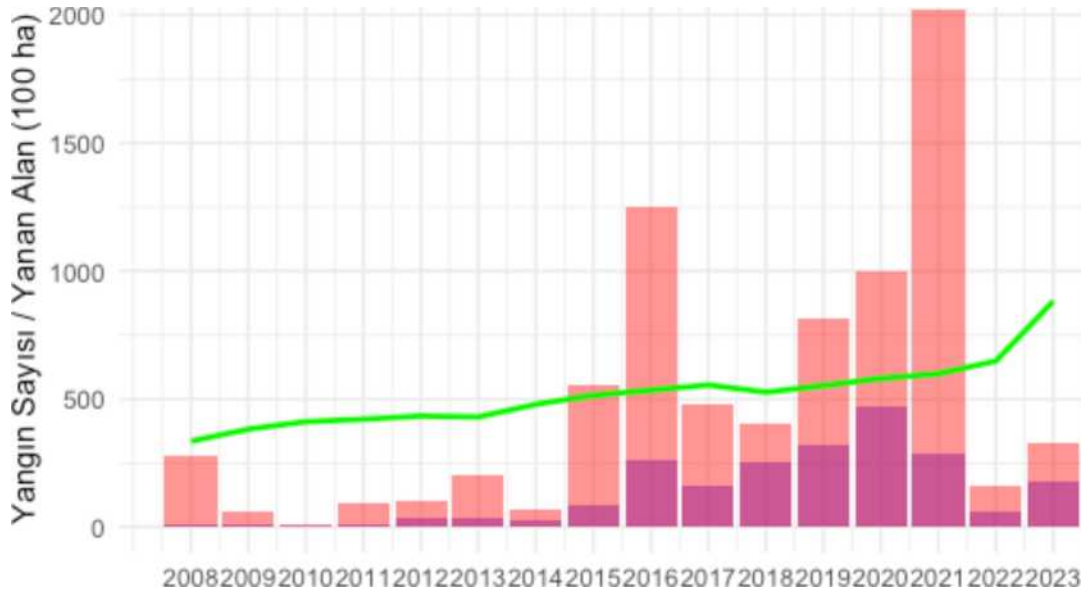
Mevcut alışmada, Türkiye'deki sıcaklık anomalileri ve yangın verileri, firmaların ESG skorları ve Google Trends verileri gibi çeşitli veri kaynakları kullanarak tanımlayıcı analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler, Copernicus, Thomson Reuters Refinitiv ve Google Trends veri tabanlarından temin edilmiş ve 2008-2023 yılları için analiz edilmiştir. Yatırımcı duyarlılığı Google Trends üzerinden anahtar kelime arama hacimleri kullanılarak ölçülmüştür.

Zaman serisi grafikleri, termal anomaliler ve yangınların yıllık ve aylık değişimini ile bu değişimlerin ESG yatırımları ve ilgili Google Trends arama hacimlerindeki değişimlerle ilişkisini göstermektedir. Artan sıcaklık anomalileri ve yangınların, yatırımcıların ESG konusundaki duyarlılığı (Google Trends arama hacimlerinde) ve firmaların ESG skorlarındaki artışlarla paralel olduğunu ortaya koymaktadır.

Yangınlar, Sıcaklık Anomalisi ve ESG Duyarlılığı

Yıllık Yangın Sayısı, Yanan Alan ve ESG Skoru

ESG Skoru

Sonuç itibariyle, bu çalışma, elde edilecek bulgular ile küresel ısınmanın Türkiye'deki yatırımcıların ESG duyarlılığı ve firmaların ESG performansı üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, gelecekteki sürdürülebilir ekonomik gelişim için politika önerileri geliştirmeye yönelik değerli katkılar sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Yangınlar, ESG, BIST.

**AB SINIFLANDIRMA TÜZÜĞÜ VE ULUSLARARASI SERMAYE
PİYASALARI BİRLİĞİ İLKELERİ İŞİĞİNDA TÜRK HUKUKUNDA
YEŞİL TAHVİL STANDARTLARI**

Dr. Öğr. Üyesi Ş. Esra KİRAZ*

Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında düzenlenen İklim Değişikliği Konferansı sonucunda 196 ülke tarafından imzalanan Paris İklim Anlaşması ile küresel sıcakların belirli seviyede tutulması, gıda üretimini tehlikeye atmayacak biçimde iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadele ve düşük sera gazı emisyonunun geliştirilmesi ve finans akışının düşük sera gazı emisyonlarına ve iklime dayanıklı kalkınmaya uygun hale getirilmesi amaçları ortaya konulmuştur. İklim stratejileri bakımından ise finansal kaynaklara erişim üzerinde durulmuştur. Paris İklim Konferansı'nın ardından Avrupa Birliği (AB) de iklim değişikliği ile mücadele için adımlar atmış, bunun için izlenecek politika ve eylemleri belirlemiştir. İklim değişikliğine yönelik hedeflerin sağlanması noktasında “sürdürülebilir finans” kavramı ortaya konulmuştur.

“Sürdürülebilir finans”, yatırım kararlarında “çevresel, sosyal ve yönetim” konularının da hesaba katılması ve sürdürülebilir ekonomik faaliyetler ve projelere daha uzun vadeli yatırımlar yapılmasına yönlendirilmesini ifade etmektedir¹. Sürdürülebilir finansa geçişte, sürdürülebilir yatırımlar, özellikle sermayenin sürdürülebilir projelere yönlendirilmesi önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir finans araçlarından biri olarak da “yeşil tahvil” (*green bonds*) ortaya çıkmıştır. Yeşil tahviller, “yeşil” projelere finansal kaynak sağlama amaçları ile şirketler, hükümetler ve kurumsal bankalar tarafından ihraç edilmekte, yeşil proje olarak adlandırılan, iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele eden çevresel ve sürdürülebilir projeleri

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (serifeesrakiraz@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3163-8640).

¹ https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en

desteklemek için kullanılan bir menkul kıymet olarak karşımıza çıkmaktadır². 2007 yılında ilk ortaya çıktığından beri yeşil tahvil çıkarılması ve ihraçları giderek artmıştır. İklim Tahvilleri Girişimi'ne (*Climate Bonds Initiative*) göre 2023 yılı sonunda hem yeşil hem de sosyal tahviller toplamda 5.5 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır³ ve Türkiye'deki hacim ise 2.5 milyon dolara erişmiştir⁴.

Yeşil tahvillerin nasıl kullanılacağına, yeşil projelerin neler olabileceğine yanında gönüllülük esasına dayanan yeşil tahvil ihracında, elde edilen gelirin de gerçekten “yeşil projeler” için kullanıp kullanılmadığının da tespit edilmesi gerekmektedir. Yeşil tahvillerin “yeşil” kriteri noktasında ise farklı kurumlar tarafından çeşitli standartlar belirlenmiştir. 2014 yılında Uluslararası Sermaye Piyasaları Birliği (*International Capital Market Association-ICMA*) tarafından Yeşil Tahvil İlkeleri (YTİ) (*Green Bond Principles*) yayınlanmıştır. 2021 Haziran ayında ICMA ilkeleri güncellemiş, yeşil tahvil piyasasının geliştirilmesi için şeffaflık ve açıklamaları tavsiye etmesinin yanı sıra dürüstlüğü de yönlendiren yönergeyi gönüllülük esasıyla ilgililerin yararlanmasına sunmuştur. YTİ 2021 içerisinde yer alan tanıma göre; “*Yeşil Tahviller, YTİ'nin dört temel bileşeni ile çerçevelenen, gelirlerin, veya eşdeğer bir tutarın, yeni ve/veya mevcut uygun Yeşil Projeleri (Fonun Kullandırım Koşulları bölümünü aşağıda görebilirsiniz) finanse veya refinansman etmek için kullanılacak olan herhangi bir tür tahvil aracıdır.*”

YTİ 2021'e göre, yeşil tahvillerin, ilkeler içerisinde belirlenen ve iklim değişikliğinin azaltılması, doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunması gibi amaçlara hizmet eden “yeşil projeler” için kullanılması gerekmektedir. İlkelerde yer alan kategorilere göre: “*yenilebilir enerji, enerji verimliliği,*

² Wang, E. K.: Financing Green: Reforming Green Bond Regulation in the United States, Brook. J. Corp. Fin. & Com. L. 2018, V. 12, I. 2, s. 467-491; Menteşe, B.: Yeşil Tahvilin Gelişimi ve Türkiye'deki Uygulamaları, Uluslararası Muhasebe ve Finansman Araştırmaları Dergisi 2021, C. 3, S. 1, s. 94-117.

³ https://www.climatebonds.net/files/reports/cbi_sotm23_02h.pdf.

⁴ <https://www.climatebonds.net/market/data/>.

kirliliğin önlenmesi ve kontrolü, yaşayan doğal kaynaklar ve arazi kullanımının çevresel sürdürülebilir yönetimi, karasal ve su biyoçeşitliliğinin korunması, temiz ulaşım, sürdürülebilir su ve atık su yönetimi, iklim değişikliğine adaptasyon, döngüsel ekonomiye uyarlanmış ürünler, üretim teknolojileri ve süreçleri, yeşil binalar” olarak sayılan yeşil projeler için yeşil tahvil çıkarılabilecektir.

Yine 2021 Haziran ayında Avrupa Komisyonu, Yeşil Mutabakat eylem planı ile amaçladığı hedefler doğrultusunda, sürdürülebilir finans konusunda yeşil tahviller için Avrupa Yeşil Tahvil Standardı Teklifi (*Legislative proposal for a European green bond standard- EuGB*) önerdi ve söz konusu teklif 2023 yılında kabul edildi. 2023/2631 sayılı bu AB Tüzüğünde, yeşil tahvillerin tanımı yapılmamıştır. Ancak, Tüzüğün 4. maddesinde “*Bir Avrupa Yeşil Tahvilinin vadesi dolmadan önce, söz konusu tahvilin gelirleri, taksonomi gerekliliklerine uygun olarak, aşağıdaki kategorilerden bir veya daha fazlasına tamamen tahsis edilecektir*” diyerek, AB Sınıflandırma Tüzüğü (EU Taxonomy)’ne atıf yapmaktadır. AB Sınıflandırma Tüzüğü 2020 yılında yürürlüğe girmiş ve 1. maddesinde de belirtildiği üzere; “*bir yatırımın çevresel olarak sürdürülebilir olma derecesini tespit etmek amacıyla bir ekonomik faaliyetin çevresel olarak sürdürülebilir olup olmadığının belirlenmesine ilişkin kriterleri belirlemektedir.*” Tüzüğün 3. maddesine göre bir ekonomik faaliyetin çevresel olarak sürdürülebilir olması için Tüzüğün 9. maddesinde sayılan çevresel kriterlerden bir veya daha fazlasına, Madde 10 ile 16 uyarınca önemli ölçüde katkıda bulunması, Madde 17 uyarınca, Madde 9’da belirtilen çevresel hedeflerden hiçbirine ciddi manada zarar vermemesi, Madde 18’de belirtilen asgari güvenlik eylemlerine uygun olarak sürdürülmesi ve Komisyon tarafından Madde 10 (3), 11(3), 12(2), 13(2), 14(2) veya 15(2) uyarınca belirlenen teknik tarama kriterlerine uygun olması gerekmektedir. Burada adı geçen maddelerde ise detaylı düzenlemeler olduğu görülmektedir.

Türk hukukunda da Avrupa Birliği ile olan ilişkiler işığında Yeşil Mutabakat gelişmeleri ve dnyadaki sdrdrülebilir finansa yönelik eğilimler dikkate alınarak, Ulusal Kalkınma Planları içerisinde yeşil tahvil de gndeme alınmıştır. 12. Kalkınma Planı (2024-2028)'nda “*yeşil finansmana erişim imkanlarının arttırılması*”, “*lkemizin zgn ihtiyaçlarını gözeten ve uluslararası standartlarla uyumlu çevresel olarak sdrdrülebilir bir iktisadi faaliyetin taşması gereken nitelikleri belirleyen bir ulusal sınıflandırma sistemi oluşturulması*” hedeflenmiřtir⁵. Bu erevde bir nceki Kalkınma Planının da işığında, Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) tarafından “Yeşil Borçlanma Aracı, Sdrdrülebilir Borçlanma Aracı, Yeşil Kira Sertifikası, Sdrdrülebilir Kira Sertifikası Rehberi” 2022 yılında ortaya konulmuştur. SPK tarafından yapılan bilgilendirmede, söz konusu rehberin ICMA YTI'yi de esas olarak hazırlanđıđı belirtilmiştir. Rehber'in tanımlar kısmında ę bendinde yeşil borçlanma araçları, “*dört temel bileşeni ile ervelenen, ihracından elde edilecek fonun münhasıran elverişli yeşil proje tanımına uygun yeni ve/veya mevcut yeşil projelerin kısmen ya da tamamen finansmanı veya yeniden finansmanında kullanılacak olan borsada işlem gören veya görmeyen her türlü borçlanma araçları*” olarak açıklanmıştır. Yeşil borçlanma araçlarının kullanılabilereği yeşil proje kategorileri ise ICMA YTI'de yer alan kategoriler ile aynıdır. Bunun yanında Rehber, belirtilen kategorilerin yanında yeşil projelerin elverişliliğinin belirlenmesi için başta Avrupa Birliği Taksonomisi olmak üzere, diğer uluslararası taksonomilerin de ihralar bakımından kullanılabilereğini belirtmiştir.

SPK'nın sunduğu Rehber kapsamında, sadece yeşil tahviller değil, genel olarak yeşil borçlanma araçları ile mavi borçlanma araçları da ele alınmıştır. Bu nedenle AB ve ICMA ele alınan borçlanma araçlarından biraz daha geniş kapsamdadır denilebilir. Ancak, yeşil projelere ilişkin detaylı bir tanımlama yapılmamış, dolayısıyla yeşil tahvillerin ıkarılabileereği bu

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bte Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf) madde 870-870.1.

projelerdeki “yeşil kriteri” ise detaylandırmaya muhtaç kalmıştır. Türkiye’de de hem Avrupa Birliği ile uyum hem de uluslararası gelişmeleri takip etmeye yönelik hedefler doğrultusunda gelişmekte olan sürdürülebilir finans ve yeşil tahvil araçları bakımından çalışma yapılması önem arz etmektedir. Bu tebliğ kapsamında SPK’nın da yeşil tahvil ihraççılarında kullanılmasını tavsiye ettiği AB Sınıflandırma Tüzüğü ve Rehber’in düzenlenmesinde yol gösterici olan ICMA İlkeleri ışığında bir değerlendirme yapılarak yeşil tahvilin ne olduğunun ortaya konulmasının yanında, söz konusu “yeşil kriterinin” de açıklanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Tahvil, Sürdürülebilir Finans, AB Sınıflandırma Tüzüğü, ICMA, SPK.

TAHKİM YARGILAMASI BAKIMINDAN ÇEVREYİ KORUMA ÖDEVİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Dr. Öğr. Üyesi Ekin Deniz İLHAN*

Yatırım uyuşmazlıkları ve ticari tahkim uyuşmazlıklarında, çevresel ve iklimsel doğrudan veya dolaylı kamulaştırmalar bakımından çevreye verilen zararlar çok yüksek olup, bu durum ise yatırım hukuku bakımından çevreye ilişkin mülahazaların tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Çevrenin korunmasının milletlerarası yatırım hukukunda yer bulması, yatırımcının yatırım üzerindeki menfaatleri ile ev sahibi devletin çevrenin korunmasındaki menfaatlerinin çakışması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak ev sahibi devletlerin düzenleyici yetkisine dayanarak kamu yararı ve ekonomik sürdürülebilirlik finansmanının sağlanması amacı ile kültürel mirasın korunması yönünde uygulayacağı tedbirlerin, yatırımcının yatırımdan doğan haklarına etki etmesi durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair milletlerarası yatırım hukukunda temel ve bağlayıcı bir düzenleme mevcut değildir. Kaldı ki milletlerarası yatırım hukukunun temel amacı, yabancı yatırımın ev sahibi devlette korunmasıdır; yoksa yatırım hukukunun varlık sebepleri arasında, ev sahibi devlette yer alan kültürel mirasın korunması amacı yer almamaktadır. Yatırım tahkimi içerisinde, ev sahibi devletlerin giderek artan sayıda, kültürel mirasın korunması amacıyla düzenleyici yetkilerini kullanarak yatırıma etki eden tasarrufları sonucunda, milletlerarası yatırım hukukunda çevrenin korunmasına dair düzenlemelere yer verilip verilmediği ve yer verme gerekliliğinin incelenmesi lüzumu doğmuştur.

Türkiye'ye karşı açılan güncel bir yatırım uyuşmazlığı olarak, *Alamos Gold Holdings Coöperatief U.A. and Alamos Gold Holdings B.V. v. Republic of Turkey*¹ davası mevcuttur. Bu davada saha aşımı nedeni ile çevreye verilen

* Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ekin.ilhan@ozyegin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8537-4156).

¹ *Alamos Gold Holdings Coöperatief U.A. and Alamos Gold Holdings B.V. v. Republic of Turkey*, ICSID Case No. ARB/21/33 (<https://www.italaw.com/cases/9757>) (Erişim Tarihi: 3.11.23).

zarar uyumsuzluk konusu olmuştur. Dava adil ve hakkaniyete uygun muamele, minimum standartlar ilkelerine aykırılık nedeni ile açılmıştır ve derdesttir. Yine aynı şekilde, *Gabriel Resources Ltd. and Gabriel Resources (Jersey) Ltd.*² davasında İzmir ili Bergama ilçesinde *EURO Gold* Madencilik A.Ş. tarafından alınan çevresel etki değerlendirme raporunun ve kamulaştırmanın hukuka uygunluğu ile yatırım muamele standartları incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada, çevrenin korunmasına dair uluslararası düzenlemelere yer verildikten sonra kültürel mirasın konu edildiği yatırım tahkimine dair kararlar, milletlerarası yatırım anlaşmalarındaki ilgili bazı koruma ilkelerinin incelenmesi suretiyle ele alınacak ve son tahlilde güncel yatırım anlaşmalarında mevcut düzenlemelere yer verilerek durum tespiti yapılacaktır. Yatırım uyumsuzluklarındaki çevresel ve iklimsel doğrudan veya dolaylı kamulaştırmalar bakımından çevreye verilen zararlar çok yüksek olup, bu durum ise yatırım hukuku bakımından çevreye ilişkin mülahazaların tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Çevrenin korunmasının milletlerarası yatırım hukukunda yer bulması, yatırımcının yatırım üzerindeki menfaatleri ile ev sahibi devletin çevrenin korunmasındaki menfaatlerinin çakışması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak ev sahibi devletlerin düzenleyici yetkisine dayanarak kamu yararı ve ekonomik sürdürülebilirlik finansmanının sağlanması amacı ile kültürel mirasın korunması yönünde uygulayacağı tedbirlerin, yatırımcının yatırımdan doğan haklarına etki etmesi durumunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair milletlerarası yatırım hukukunda temel ve bağlayıcı bir düzenleme mevcut değildir. Kaldı ki milletlerarası yatırım hukukunun temel amacı, yabancı yatırımın ev sahibi devlette korunmasıdır; yoksa yatırım hukukunun varlık sebepleri arasında, ev sahibi devlette yer alan kültürel mirasın korunması amacı yer almamaktadır. Yatırım tahkimi içerisinde, ev sahibi devletlerin giderek artan sayıda, kültürel mirasın korunması amacıyla düzenleyici yetkilerini kullanarak yatırıma etki eden tasarrufları sonucunda, milletlerarası yatırım hukukunda çevrenin

² *Gabriel Resources Ltd. and Gabriel Resources (Jersey) Ltd.*, ICSID Case no. ARB/15/31 (<https://www.italaw.com/cases/8647>) (Erişim Tarihi: 03.11.23).

korunmasına dair düzenlemelere yer verilip verilmediği ve yer verme gerekliliğinin incelenmesi lüzumu doğmuştur. Bu kapsamda günümüzde, yabancı yatırımcıların yeşil düzene uyum sağlamak ve yatırımları için fon sağlayıcı enstrümanlardan fon alabilmeleri için çevreyi koruma ödevi doğmaktadır. Bu nedenle çalışma başlığında bu husus “ödev” olarak nitelendirilmiştir.

Ticari tahkim uygulaması bakımından ise, yatırım tahkimine göre çevre ve sürdürülebilirlik konuları, şirketlerin ve yöneticilerin (E)SG sorumluluğunu doğuran eylemlerden kaçınması ile söz konusu olabilecektir. ICC komisyonun raporu (*ICC Arbitration and ADR Commission Report on Resolving Climate Change Related Disputes through Arbitration and ADR*)³ uyarınca iklim uyuşmazlıklarının tahkim yolu ile çözülmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu konuyu üç kategoride incelemek mümkündür. İlk olarak Paris Anlaşması çerçevesinde, anlaşma taahhütlerine uygun olarak enerji veya diğer sistemlerin geçişi, hafifletme ve uyumlanmasına ilişkin sözleşmeler, buradaki kasıt devletlerin diğer devletlerle yapılan anlaşmalardır, enerji, arazi, kentsel ve altyapının inşaat sözleşmeleri, sanayi sistemleri sözleşmeleri bakımından da bu durum gündeme gelecektir. İkinci olarak, Türk mevzuatı bakımından 15.05.2021 tarihinde “Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” yayınlanmıştır. Bu tebliğ sayesinde kamu binalarında, enerji verimliliği ile alakalı projelerde enerji performans sözleşmelerinin tahkim ile giderilmesi esasında iklim uyuşmazlıklarının tahkim yolu ile çözülmesine örnek olacaktır. Türkiye'nin Paris Anlaşması taahhütleri çerçevesinde yeni yatırımlardaki riskler ile tahkimin mahremiyete dikkat etmesi, hakemlerin ve avukatların konuyla alakalı birincil bilirkişiliği dikkat çekicidir. Bu kapsamda gelecekte “yeşil aklama” (*greenwashing*) kavramı gündeme gelecek ve bu durumdan kaçınmak amacı ile daha şeffaf ve

³ ICC Arbitration and ADR Commission Report on Resolving Climate Change Related Disputes through Arbitration and ADR, (<https://iccwbo.org/news-publications/arbitration-adr-rules-and-tools/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-resolving-climate-change-related-disputes-through-arbitration-and-adr/>) (Erişim Tarihi: 26.03.24).

adil hukuki enstrümanların doğacağı, bunun da tahkim yargılamasını şüphesiz derinden etkileyeceği açıktır.

İlgili tebliğde, iklim değişikliği, enerji, arazi kullanımı, ulaşım ve vergilendirme politikalarının, emisyon hedeflerinin, çevre ve özen yükümlülüğünün yatırım ve ticari tahkime etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tahkim Yargılamasında İklim Değişikliği, Çevresel Sorumluluklar ve Tahkim, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Hukuku ve Sürdürülebilir Kalkınma, Enerji Şartı Anlaşması'nın Modernizasyonu.

DÖNGÜSEL EKONOMİ PAYDAŞLARININ GENİŞLEYEN ÜRETİCİ SORUMLULUKLARI İÇİN BİR SİGORTA KORUMASI ÖNERİSİ: ÜRÜN SORUMLULUK SİGORTASI

Arş. Gör. Elif AKINCI*

28 Eylül 2022 tarihinde yayınlanan ve 12 Mart 2024 tarihinde Avrupa Parlamentosunda onaylanan yeni Avrupa Birliği Ürün Sorumluluğu Direktif Teklifi (COM (2022) 495) (Teklif) ile hatalı üründen kaynaklanan zararlardan sorumlu tutulan kişiler arasında döngüsel ekonomi paydaşları eklenmiştir. Döngüsel ekonomi paydaşları, halihazırda piyasaya arz edilmiş veya hizmete sunulmuş üründe esaslı değişiklik yapan müteşebbislerdir. Teklif m. 7 (4) uyarınca bir ürün orijinal imalatçının kontrolü dışında esaslı biçimde değiştirilmişse, artık yeni bir üründen söz etmek gerekir ve değişikliği gerçekleştiren kişiler bu yeni ürünün imalatçısı olarak kabul edilir. Esaslı biçimde değişiklik Teklif gerekçesinde, ürünün orijinal halinde amaçlanan işlevinin değiştirilmesi veya ürünün geçerli güvenlik gerekliliklerine uygunluğunun etkilenmesi olarak ifade edilmiştir. Teklif m. 3 (1) uyarınca ürün sorumluluk hukuku kapsamında korunan ürünlerin kapsamı genişleyerek içerisine yazılım, yapay zekâ sistemleri, nesnelere interneti (IoT), otonom araçlar, 3D yazıcılar gibi ürünler de girdiğinden, sadece fiziksel ürünleri değil aynı zamanda dijital ürünleri de esaslı biçimde değiştirenler üretici gibi sorumlu tutulabilecektir. Örneğin, yazılım şirketleri, tekstil firmaları veya gıda üreticileri gibi birçok farklı meslek grubunun bu kapsamda sorumlu tutulabilir. Tüm bu kişilerin belki daha önce yüzleşmedikleri ürün sorumluluğuna karşı kendilerini koruma altına alabilecekleri en uygun yol ise kanaatimizce ürün sorumluluk sigortası yaptırmaktır.

Ürün sorumluluk sigortası hatalı üründen kaynaklanan kişiye (ölüm ve bedensel zararlar) ve mala gelen zararları teminat altına alan bir sigorta türüdür. Teminatın kapsamının genişletmeler yardımı ile dolaylı zararları ve

* KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi (elif.akinci@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5479-5051).

saf ekonomik zararları koruma altına alacak şekilde genişletilmesi mümkündür. Sigorta ettireni ise genellikle ürün sorumluluk riski altındaki üreticiler ile ürünün piyasada el değiştirmesine vesile olan satıcı, distribütör veya ithalatçılardır. Döngüsel ekonomi paydaşları ise genişleyen bu yeni sorumlulukları ile ürün sorumluluk sigortası için müstakbel bir sigorta ettiren aday grubu oluşturmaktadır. Peki ürün sorumluluk sigortası ile döngüsel ekonomi paydaşları, hangi türden ürünlerinin vereceği ne tür zararları teminat altına alınabilir?

Öncelikle Teklif m. 3 (1) ile ürün olarak kabul edilen tüm maddi ve gayri-maddi malvarlıkların ürün sorumluluk sigortasına konu olabilmesi için ticari olarak kullanılabilmeleri, bir diğer ifade ile “mal” olmaları gerekir. Bu sebeple döngüsel ekonomi paydaşlarının esaslı biçimde değiştirdikleri ürünlerin ticarete konu olmaları şarttır.

Ticari hayatta el değiştiren bu esaslı biçimde değiştirilmiş ürünlerin ise hatalı olmaları ve bu sebeple üçüncü kişilerin kişi ve mallarına zarar vermeleri mümkündür. Bu tür zararların karşılanmasında ise ürün sorumluluk sigortası teminatı devreye girer. Ürün sorumluluk sigortası geleneksel teminatı hatalı üründen kaynaklanan üçüncü kişilerin kişi varlıklarına ve mallarına gelen zararları koruma altına almaktadır. Bu zararlardan kaynaklanan dolaylı ve saf ekonomik zararlar ise özel genişletmeler yardımı ile teminatın içerisine girer. Kişi zararlarının içerisine ölüm ve bedensel zararlar girer. Bedensel zararlar ise sadece fiziksel yaralanmalardan ibaret değildir. Teklifin m. 4 (6) (a) ile psikolojik zararların yol açtığı maddi zararlar da ürün sorumluluğu temelinde tazmin edilebilen zararlar içerisine girmiştir. Manevî psikolojik zararların tazmini ise üye ülkelere bırakılmıştır. Ancak üye devlet bu tür zararların tazminine yönelik bir uygulama belirlemiş olsa bile ürün sorumluluk sigorta poliçesi kural olarak hatalı ürün sebebiyle meydana gelen manevî zararları teminat altına almaz. Öte yandan ürünün hatalı olması sebebiyle doğrudan kişilik hakları ihlalleri de Türk hukukunda genel olarak manevî tazminat kapsamında ele alındığından, gerek gerçek kişilerin kişilik haklarına, ticari

itibarlarına gerek ise tüzel kişilerin ticari itibarlarına gelen zararlar özel bir hüküm kararlaştırılmadığı sürece ürün sorumluluk sigortası ile koruma altına alınmayacaktır.

Mala gelen zararlar ise mutlaka üçüncü kişilere ait eşyalar üzerinde doğmalıdır. Kural olarak sigortalı ürünün kendisine gelen zararlar teminat kapsamı dışındadır. Bu tür zararların teminat altına alınması sigortayı ürün garantisine haline getireceğine şüphe yoktur. Ancak bir de üründeki bir parçanın ürünün kalanını hatalı hale getirdiği haller vardır. Sirayet eden zararlar olarak adlandırılan bu hallerde üründeki hatalı parça, kusursuz kısma sirayet eder ve ürünün tamamını hatalı hale getirir. Bu tür bir zararın varlığında, ürün ile hatalı parçanın birbirinden ayıramadığı hallerde tek bir üründen söz edileceği için zarar ürün sorumluluk teminatı altında korunmaz. Buna karşın parça ile ürün arasında malzeme birliği yoksa Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu m. 6/1 sirayet eden zararları içerisine alır ve hatalı parçanın ürünün kalanına verdiği zararlar ürün sorumluluğu kapsamında tazmin edilebilir.

Ürün sorumluluk hukuku ile amaçlanan genellikle maddi malvarlığına gelen fiziksel zararları karşılamaktır. Bu sebeple genellikle gayri-maddi malvarlığına verilen zararlar ürün sorumluluk hukuku kapsamında tazmin edilmez. Benzer bir uygulama ürün sorumluluk sigortası için de geçerlidir. Esasında ürün sorumluluk sigortası ile sigorta ettirenin sadece ürün sorumluluğu değil aynı zamanda haksız fiil veya akdi sorumluluğu da teminat altına alınmaktadır. Ancak uygulamada sigortacıların evrensel olarak ürün sorumluluk sigortasının gayri-maddi mallara verilen zararları kapsamadığı görülmektedir. Öte yandan Teklif gayri-maddi mallara ilişkin bir yeniliği beraberinde getirmiş ve verilerin uğradığı zararı ürün sorumluluğu kapsamında tazmin edilebilir bir zarar kalemi olarak belirlemiştir. Bu yeni düzenleme yalnızca özel amaçla veya karma (özel ve mesleki amaç bir arada) amaçla kullanılan verilere verilen zararlara özel olsa da bu sebeple doğan zararlar döngüsel ekonomi paydaşları tarafından dikkate alınması gereken miktarlara ulaşabilir. Nitekim bu türden varlıklara verilen zararların

miktarının prim miktarı belirlenirken değerlendirilememesi sebebiyle, ürün sorumluluk sigortacıları bu verilere verilen zararları genellikle özel bir kloz (örneğin internet klozu veya veri alışverişine ilişkin özel klozlar) yardımı ile teminat dışında bırakma eğilimindedir.

Dolaylı zararlar ile saf ekonomik zararlar için ise tarafların aralarında özel hükümler kararlaştırmaları gerekir. Bu hükümler bu tür zararları teminat altına alan genişletmeler ve teminat kapsamı dışında bırakan istisnalar olabilir. Döngüsel ekonomi paydaşlarının sözleşme metninde örneğin, ürünlerin yeterince test edilmeden piyasaya sürülmesi halinde doğan zararları teminat kapsamı dışında bırakılan test klozu veya esaslı biçimde değiştirilen ürünün başka bir ürünle birleştirildiği senaryoda meydana gelebilecek zararların büyük bir kısmını kapsam içerisine alan sökme-takma veya birleşme, karışma, işleme zararları genişletmeleri gibi kendisi için önem arz eden hükümlerin yer alıp almadığını incelemesi gerekir. Ancak böyle bir inceleme ve sigortacılar ile döngüsel ekonomi paydaşlarının faaliyetini yürüttükleri iş kolu ve muhtemel zararları üzerinde birlikte yapacakları değerlendirmeler ile esaslı değiştirilmiş ürünlerin sebep olabileceği zararlar için gerçek bir koruma sağlayan teminat oluşturulabilir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi Paydaşları, Ürün Sorumluluk Sigortası, Ürün Sorumluluğu, Üretici Sorumluluğu.

DÖNGÜSEL EKONOMİ DÜZENLEMELERİ: JAPONYA, ALMANYA VE ÇİN DÜZENLEMELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Dr. Mustafa AYKANAT*

Döngüsel ekonomi, onarıcı niyet ve tasarım yoluyla kaynak verimliliğini artırmayı ve israfı önlemeyi amaçlayan bir ekonomi modeli olarak tanımlanmaktadır¹. Aynı zamanda döngüsel ekonominin malzemelerin ve kaynak kullanımının verimliliğini arttırmayı amaçlayan bir gelişim yöntemi olduğu ifade edilmektedir². Döngüsel ekonomi modelinde al-yap-at süreçlerine sahip doğrusal ekonomik modellerinin, yeniden kullan-onar-geri dönüştür döngüleriyle değiştirilmesi hedeflenmektedir.

Dünya kaynaklarının giderek azalmasına neden olan doğrusal ekonomiye alternatif olarak geliştirilen döngüsel ekonomi kavramına ilgi son yıllarda oldukça artmaktadır. Bu bağlamda özellikle son 20 yılda döngüsel ekonomi adına dikkate değer yasal düzenlemelere yer vermeye başlanmıştır. Bu düzenlemelerde Japonya, Almanya ve Çin öncü ülkeler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Japonya, Almanya ve Çin'deki döngüsel ekonomiyle ilgili yasal düzenlemeler karşılaştırılmaktadır. Çalışmanın amacı döngüsel ekonomi alanındaki öncü ülkelerin yasama ve düzenleyici işlem tecrübelerinden faydalanmaktadır. Bu kapsamda karşılaştırılan ülkelerdeki döngüsel ekonomiye dair vergi avantajları, ürün ömrünü arttırıcı tedbirler, üretimde dönüştürülmüş ürün kullanımı, geri dönüşüme dair teşvikler gibi konular incelenmiştir. Karşılaştırmada kullanılan kaynaklar arasında Almanya Döngüsel Ekonomi Yasası ve Kapalı Döngü Yönetimi Yasası,

* Avukat (mykanat@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3334-5088).

¹ *Stahel, W. R./Clift. R.: Stocks and Flows In The Performance Economy, Taking Stock of Industrial Ecology 2016, s. 137-158.*

² *Su, B./Heshmati, A./Geng, Y./Yu, X.: A Review of The Circular Economy in China: Moving from Rhetoric to Implementation, Journal of Cleaner Production 2013, V. 42, s. 215-227.*

Japonya Kaynakların Etkin Kullanımının Teşviki Yasası, Çin'in Döngüsel Ekonomiye Teşvik Yasası hükümleri başta olmak üzere birincil ve ikincil mevzuat düzenlemeleri ele alınmıştır.

1991 yılında Kaynakların Etkin Kullanımının Teşviki Yasası ile döngüsel ekonomi mevzuatı yürürlüğe koyan ilk ülke Japonya'dır³. Japonya kaynakların giderek azalması tehlikesinin farkına vararak önlemler almaya erkenden başlamıştır. Bu alanda ilk olmanın olumlu sonuçlarını birkaç on yıl sonra görmeye başlamıştır. Bu erken başlangıç zamanla toplumun döngüsel ekonomiye sindirmesine de yardımcı olmuştur. Eğitim faaliyetleriyle desteklenen döngüsel ekonomi, toplum bilincinde yerini giderek kuvvetlendirmiştir. Döngüsel ekonomiye geçiş çalışmalarına devam eden Japonya, 2000 yılında Malzeme Döngüsü Topluluğu Kurulmasına İlişkin Yasa'yı da kanunlaştırmıştır.

Özellikle 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde önemli çevresel sorunlar yaşayan Almanya, Japonya'nın ardından döngüsel ekonomiye ilişkin yasal düzenleme yapan ikinci öncü ülke sayılabilir. Alman Döngüsel Ekonomi Yasası 1996 yılında kanunlaşmıştır. Bu ana düzenlemenin ardından birçok birincil mevzuat değişikliği ve ikinci mevzuat düzenlemesi yürürlüğe alınarak Alman ekosistemi döngüsel ekonomiye uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Almanya'nın yaklaşık 30 yıllık döngüsel ekonomi çalışmaları toplumun atıkları ayırmanın gerekliliği konusunda daha fazla bilinçlenmesine ve yeni atık yok etme teknolojilerinin ortaya çıkmasına ve geri dönüşüm kapasitelerinin artmasına yol açmıştır. Böylelikle Alman sanayisinde kullanılan ham maddelerin yüzde on dördü geri kazanılmış atıklardan elde edilmeye başlanmıştır⁴.

Diğer iki ülkeden biraz daha geç başlayan Çin'de ise son otuz yılda hızlı bir sanayi ve altyapı gelişimi yaşanmıştır. Bu durum doğal kaynakların hızla

³ Hao, L./Ji, X./Zhang, Y.; Analyses of Japanese Circular Economy Mode And Its Inspiration Significance for China, J. Adv Asian Soc. Sci. 2012, V. 3, I. 4, s. 725-730.

⁴ Nelles, M./Gruenes, J./Morscheck, G.: Waste Management in Germany-Development to A Sustainable Circular Economy?, Procedia Environmental Sciences 2016, V. 35, s. 6-14.

tükenmesi, kirlilik gibi sorunlara yol açmaya başlamıştır. Tehlikenin farkına varan Çin yetkilileri, giderek artan bu çevresel kayba bir çare olarak döngüsel ekonomi kavramını gündeme almaya başlamışlardır⁵. İlk olarak 1998 yılında ileri sürülen döngüsel ekonomi kavramı on yıl gibi bir süre içinde yasal altyapıya kavuşturularak uygulamaya geçilmiştir. Bu kapsamda 2008 yılında Döngüsel Ekonomiye Teşvik Yasası kanunlaştırılmış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir⁶. Temel yasanın çıkarılması sonrasında çeşitli ikincil mevzuat düzenlemeleriyle döngüsel ekonomiyi sürekli gündemde tutmayı başaran Çin, 2060 yılında karbon nötre ulaşmayı hedeflemektedir.

Üreticilerin yanı sıra tüketiciler de ürünlerin kullanım ömürlerinin sonunda ürün döngüsünün sağlanmasında ve kirliliğin en aza indirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Japonya, Almanya ve Çin'de tüketicilere yönelik döngüsel ekonomi tedbir ve uygulamaları da dikkat çekicidir. Çinli tüketiciler yeşil ekonomi, paylaşma yoluyla düşük karbonlu bir yaşam tarzına teşvik edilmektedir. Benzer şekilde, Japonya'nın şirketler ve tüketiciler için ayırma, ayrıştırma ve geri dönüşüm de dahil olmak üzere atık yönetimi konusunda rehberlik sunan ulusal bir yaşam çerçevesi vardır.

Çin'in düzenlemeleri incelendiğinde, üretim aşamasında ürünlerin döngüsellikini iyileştirmek adına temiz üretim, eko-endüstri parkı ve düşük karbonlu şehirlerin hayata geçirilmesi dikkat çekicidir. Almanya ve Japonya'da ise atıkların geri kazandırılıp yeniden kullanılması, geri dönüştürülmüş malzemelerin, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve dayanıklı ürünler üretilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bu faaliyetlerin amacının üretim sırasında ham madde tedarik etme baskısını

⁵ Geng, Y./Doberstein, B.: Developing the Circular Economy in China: Challenges and Opportunities for Achieving 'Leapfrog Development', The International Journal of Sustainable Development & World Ecology 2008, V. 15, I. 3, s. 231-239.

⁶ Ogunmakinde, O. E.: A Review of Circular Economy Development Models in China, Germany and Japan, Recycling 2019, V. 4, I. 3, s. 27.

azaltmak ve sera gazı emisyonlarını en aza indirmek olduğu ifade edilmektedir⁷.

Bu özette kısaca sunulan döngüsel ekonomi düzenlemeleri belli bir sistematik takip edilerek ve karşılaştırılan ülkelerdeki yürürlük tarihlerine göre ayrıntılarıyla sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi, Yeşil Ekonomi, Teşvik, İklim Değişikliği.

⁷ *Ogunmakinde*, s. 27.

**DÖNGÜSEL EKONOMİNİN MALİYE VE KAMU İHALE
HUKUKUNA GETİRDİĞİ YENİ BİR ANLAYIŞ; YEŞİL KAMU
ALIMLARI**

Dr. Öğr. Üyesi Uluğ İlve YÜCESOY*

Resmi Gazete’de 16 Mart 2024 tarihinde yayınlanan 32491 numaralı Kamu İhale Sözleşmelerinde Düşük Karbon Emisyonuna Sahip Yeşil Çimento Kullanımının Yaygınlaştırılmasına ilişkin Tebliğ ile Kamu İhale Hukukunda ve kamu alımlarında yeni bir dönemin başlangıcına işaret edilmektedir. Kamusal nitelikli inşaat sözleşmeleri için yapılacak kamu alımlarının çevresel etkileri, teknik üstünlükleri ve maliyet avantajlarıyla öne çıkan daha düşük klinker oranına ve karbon emisyonuna sahip yeşil çimentoların kullanımını teşvik etmek ve kamu yapım işi sözleşmeleri ile çimento içerikli mal alım ihalelerinde belirlenen sınırlamalara ilişkin bu tebliğ kamu alımları için bir miladı da belirtmektedir.

Bu tebliğ, karbon yakalama, kullanma, depolama mekanizmasıyla yakından ilgilidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde enerji politikasında bir değişim ve yeni bir strateji belirlendiği gerçektir. Bu durumda da karbon yakalama, kullanma, depolama dağıtımının yerleşmesi için yeşil kamu alımları, düşük karbonlu ürün tercihi, karbon fiyatlandırması, karbon vergileri, karbon yakalama teknolojisinin özendirici hale getirilmesi, ilgili devlet destekleri gündemdedir. Çalışmanın çıkış noktası Tebliğ ise döngüsel ekonomideki mevzuat dönüşümüne bir örnektir.

Paris Anlaşması, 2021 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Anlaşma’yı onayladıktan sonra 2022 yılında da 2030 yılı için taahhüt ettiği sera gazı salımlarında azaltım hedefini %21’den %41’e yükseltmiştir. Bu durumda da Türkiye Cumhuriyeti’nin 2030 yılı için 1.213 milyon ton CO₂ olarak öngördüğü salımlarını, 695 milyon ton

* Lefke Avrupa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Maliye ve Vergi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (uyucesoy@eul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4028-9227).

CO₂ seviyesinde tutması beklenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, net-sıfır emisyon hedef yılını ise 2053 olarak belirlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, hem Avrupa Birliği'ne aday bir ülke hem de Avrupa Birliği'nin büyük bir ticaret ortağıdır. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ndeki gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti için de oldukça önemlidir. Avrupa Birliği'nde Yeşil Mutabakat sonrası 15 Mart 2022'de anlaşmaya varılan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması 1 Ekim'de yürürlüğe girmiştir. Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması uygulaması kapsamında Türkiye Cumhuriyeti'nden çimentodan demir çeliğe kadar birçok ihraç üründe karbon salınımından dolayı gümrük vergisi alınacaktır. Avrupa Birliği ile kader birliği yapan Türkiye Cumhuriyeti'nde 16 Mart'ta yürürlüğe giren Yeşil Çimento uygulaması ise uyumun bir göstergesidir. Avrupa Birliği'nde ise Yapı Malzemeleri Mevzuatı inşaat sektörü için net sıfır taahhüt politikasının hukuki bir aracıdır.

Doğrusal ekonomi ve al-yap-kullan-at ekonomisi, Sanayi Devrimi ile başlamış küreselleşme ile zirve yapmıştır. Ancak dünyanın artan nüfusu, savaşlar, eşitsizlik kaynakların al-yap-kullan-at mantığında kullanımını ve sonunda bir atığa dönüşmesini; bir süreci artık sürdürülemez boyuta getirmiştir. Doğrusal Ekonominin aksine Döngüsel Ekonomi ise ürün ve ham maddelerin yeniden kullanıldığı, atığın geri kazanıldığı, enerji ve kaynakların verimli kullanıldığı bir ekonomik modeli öngörmektedir.

Net Sıfır Taahhüdü sadece kamu sektörünü değil özel sektörü de ilgilendirmektedir. Zira kamu alımlarına konu olacak birçok özel sektör ürünü karbon yakalama-depolama-kullanma stratejisine uygun bir şekilde üretilmeyi, depolanmayı ve satılmayı gerektirmektedir. Kamu ihale hukukundan maliye politikasına kadar birçok alanı ilgilendiren bu makro ekonomik hedefler özel hukuku da ilgilendirmektedir.

Avrupa Birliği, iklim nötr hedefini kıta düzeyinde gerçekleştirmeyi hedefleyen tek birliktir. Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmesi, sürdürülebilir ürünlerin yerleşmesi, tüketici ve kamu

alıcılarının yeşil ürünler konusunda güçlenmesi, kaynak kullanımında döngüsellik potansiyeli yüksek sektörlere dönülmesi, daha az atık gibi hedefleri vardır.

Bu durumda da Türkiye Cumhuriyeti hem ekonomik hem de siyasi ilişkileri gereği maliye politikasındaki makas değişimini kamu ihale hukukunda da gerçekleştirmek zorundadır. Yeşil Kamu Alımları, maliye politikasının bir parçası olduğu gibi kamu ihale hukukunun da bir parçasıdır. Bu durumda da etkin ve sürdürülebilir bir mevzuat değişikliği kaçınılmazdır.

Türkiye Cumhuriyeti, 100. yılında sürdürülebilir kalkınma hedeflerini benimsemiş döngüsel ekonomiye geçmiş bir şekilde Avrupa Birliği uyum sürecini tamamlamak zorundadır. İnsan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olmak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında kayıt altına alınmıştır. Döngüsel Ekonominin sürdürülebilirliği, paralel olarak etkili mevzuat dönüşümü, denetimi, yaptırım süreci aynı zamanda şimdiki kuşaklar ve gelecek kuşaklar için bir insan hakları açısından da bir varlık sorunudur.

Döngüsel ekonomi doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma hedefleri Türkiye Cumhuriyeti'nin hem ulusal hem de uluslararası yükümlülüğüdür. Çalışmada, yeşil çimento tebliği baz alınarak tümevarım ile ikinci yüzyılına giren Türkiye Cumhuriyeti'nin "muasır medeniyetler" yolunda ilerleme sürecinin bir parçası olabilmesi için döngüsel ekonomiyi benimseyen, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir yapı içinde, maliye politikasındaki makas değişiminin kamu ihale hukukuna etkisi tartışılacaktır.

Çalışmada, Avrupa Birliği uyum süreci yeşil kamu alımları için de önemli bir konu olduğu için yeşil kamu alımlarını Avrupa Birliği ile uyum sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin maliye politikası ve kamu ihale hukukundaki dönüşüm içinde ele alınacaktır. Çalışmada ilk önce, uymayı *pacta sunt servanda* ilkesi gereğince taahhüt ettiğimiz imzalanan uluslararası çevrenin korunmasına ilişkin anlaşmalar (Paris Anlaşması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve yürürlüğe giren ek protokoller, Avrupa Sosyal Şartı vb.), imzalamadığımız ancak imzalamamız gereken uluslararası anlaşmalar

(ayrıca ek protokolleri) ve *soft law* çerçevesinde kabul ettiğimiz sürdürülebilir kalkınma ilkeleri kapsamında bir çerçeve çizilecektir. İkinci aşamada ise Anayasa çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yeni maliye politikası ve yeşil kamu alımları incelenecektir. Üçüncü aşamada ise ulusal mevzuat gereği yine sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda yeşil kamu alımları incelenecektir.

Çalışmada, yeni çıkan yeşil çimento tebliği baz alınarak, uluslararası taahhütler de dahil edilerek, normlar hiyerarşisi ve yeşil kamu alımlarının yeşil maliye politikası ve yeşil kamu ihale hukuku çerçevesinde insan hakları ve çevrenin korunması tümevarım yoluyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Kamu Alımları, Sürdürülebilir Döngüsel Ekonomi, Yeşil Maliye Politikası, Avrupa Birliği, İnsan Hakları.

KAYNAK TASARRUFU VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN GELİŞTİRİLMESİ KAPSAMINDA ESNEK İSTİHDAM UYGULAMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BAŞYİĞİT*

Çevresel sorunların giderek arttığı mevcut dönem itibariyle doğal kaynak çıkarmaya dayalı olan mevcut ekonomik modelden kaynaklanan atıkların bertaraf edilmesi ve tüketicinin yeniden kullanmayacağı ürünlerin sınırlandırılması için pek çok çalışma yürütülmektedir. Bu türlü yapıların neden olduğu hataların tekrarlanmasından kaçınılması için ürün bazlı çalışmalar giderek yetersiz kalmakta, haliyle bu istihdam anlamında da desteklenmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Üretilen atıkları azaltmak, atıklardan kaçınmak amacıyla ürünleri, malzemeleri ve kaynakları sürekli bir döngü içinde mümkün olduğu kadar uzun süre muhafaza etme anlayışı giderek yaygınlaşsa da bu anlayışa uygun esnek istihdam modellerinin de uygulanması zorunluluğu gözden uzak tutulamaz. Hammaddenin kullanımı kaynaklı kirlilikle mücadele edilmesi ve doğal sermayenin korunması bir takım eylemler dizisinin döngüsel uygulamalar kapsamında hayata geçirilmesi ile sağlanabilir. Günümüzde klasik ekonomi ilkeleri dahilinde üretime yönelik ve bunun için de standart istihdam modellerini uygulayan ülkeler döngüsel ekonomi anlayışının dışında kalmaktadır. Özellikle çok uluslu şirketler ve ihracata dayalı ekonomiler ise geleneksel çalışma modellerine bağlı üretim anlayışının üretilen atıkların yönetimi anlamında sorunlar doğurduğunun ve hava, denizler ve okyanuslar gibi kaynakları olumsuz etkilediğinin bilincine daha çabuk varmaktadırlar. Bu sonuca varılmasında tüketicilerin daha bilinçli hareket etmesi ve döngüsel tüketim anlayışına yatkın ürün ve firmaları tercih etmesinin rolü büyüktür. İşletmeler ise döngüsellik uygulamalarının doğal kaynakların tasarrufunu sağlamanın yanı sıra maliyetlerin azalmasını sağladığının bilinci içerisinde istihdam

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ozgur.basyigit@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4307-4539).

modellerinde farklı anlayışlara yönelmektedir. Halihazırda dünya ekonomileri bir eko-sosyal krizle karşı karşıyadır. Doğal kaynakların aşırı kullanımı devam ettiği takdirde gerek insani anlamda ve gerek çevresel anlamda mevcut sorunların önüne geçilmesi daha da zor hale gelecektir. Bunu engellemenin temel yolu ise farkındalık anlayışının yaygınlaştırılmasından geçmektedir. Ekonomi algısının çıkarma, üretme ve yok etme olduğu Sanayi Devrimi'nde doğal kaynakların sınırlı olmayacağı ve dolayısıyla istihdamın tek bir model dahilinde aşırı kullanımın da sakıncalı olmadığı düşüncesi hakimken günümüzde ekonomik kitlesel devrimlerle birlikte bu yaklaşımın sürdürülemez olduğu görülmüştür. Mevcut kaynakların yetersiz olmasının yanı sıra iş gücünün kullanımı anlamında da sömürü düzeyine varan tek tipçi esasların terk edilmesi zorunlu hale gelmiştir. İnsan sağlığına yönelik sakıncaları itibarıyla pek çok hastalığın ortaya çıkmasına ve bu itibarla sosyal güvenlik sistemlerinin iflasa sürüklenmesine uygulamalar insan sağlığı ve iklim parametreleri anlamında terk edilmek zorundadır. Esnek istihdam modelleri öngören döngüsel yaklaşımlar onarıcı, yenileyici ve çevresel etkisi düşük endüstriyel ekonomiler ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşımlar öncelikli olarak insan sağlığının hem ruhsal hem de fiziksel anlamda korunmasına yönelik şekilde tasarlanmıştır. Ekolojik olmakla ilgilenen eko tasarım ve malların üretim aşamalarında verimin artmasını sağlayacak esnek istihdam modelleri yenileyici amaçlara sahip bir ekonominin vazgeçilmezleridir. Bireyin değerini korumasını sağlamayı amaçlayan sürekli bir döngü insani anlamda etkili ve kaynak açısından verimli bir sistemin başarısını öngörmektedir. Döngüsel ilkeleri bünyesinde barındıran şirketler doğası gereği daha sürdürülebilir olup değer zinciri anlamında da çalışanlarını koruyan bir anlayış ortaya koyarlar. Döngüsel ekonomik modeller operasyonel olarak insan odaklı bir mantık çerçevesinde topluma ve çevreye odaklanmışlardır. Bu sistemlerin sahip olduğu azalt, yeniden kullan ve geri dönüştür şeklinde ifade ettiğimiz iyi kaynak yönetiminin yerleştirilmesi ve devam ettirilmesi için esnek çalışma yöntemlerinin düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması zorunludur. Doğanın takip ettiği döngüyü kullanarak,

düşünme şeklinin değiştirilmesi ve bu fikre uyum saplanması doğal sermayenin artırılmasının yanı sıra insani anlamda olumlu biyolojik süreçleri de beraberinde getirecektir. Yenileme süreci sayesinde zamandan tasarruf eden işveren ve çalışanlar artan vakitlerini kaynak dönüştürülmesi noktasında kullanabilecektir. Üstelik esnekleşen çalışma süreçleri trafik gibi kentsel sorunların yanı sıra emisyonların ve atıkların azaltılmasına da olumlu katkı sağlayacaktır. Bu türlü çalışma yapılarının, döngüsel ekonominin diğer öğeleri ile bir araya geldiğinde sosyal refahı beraberinde getireceğine kuşku yoktur. Döngüsel ekonomi ve buna uyumlu istihdam modellerine rağmen tüketimi azaltmak mümkün olmasa da her malzemenin ve insan kaynağının optimum kullanımını sayesinde verimlilik ve iş gücü kalitesi artacak ve böylelikle tüketim-üretim ilişkisi daha dengeli bir hale ulaştırılabilecektir. Toplumsal anlamda onarıcı ve düşük çevresel etki hedeflerinin korunması için ürün, kaynaklar ve iş gücünün değer zinciri esası dahilinde sürekli bir döngü içerisinde olması gerekir. Bu unsurlardan birinin göz ardı edilmesi değer zincirinin boşa harcanmasına yol açar. Döngüsel ekonomi modelinin yaygınlaştırılması için destekleyici nitelikte çok çeşitli tedbirlere ihtiyaç vardır. Bu süreç sadece bir geri dönüşüm süreci olarak adlandırılmaz. İnsan kaynağının da etkili, verimli ve onurlu kullanımını da içeren bir model iyi yönetim anlayışının vazgeçilmezidir. Döngüsel ekonomik ilkeler çevresel anlamda olumlu etkilerin yanı sıra iş gücünün korunması ve verimliliğinin artırılmasını da beraberinde getirir. Nitekim KOBİ'ler dahil olmak üzere pek çok işletme istihdama yönelik ilerici iyileştirmeler başlatmıştır. Unutulmamalıdır ki her tür sürdürülebilir eylemlere katkı sağlanması hem işletme hem ulusal ekonomi hem de insani değerlerin korunması ve geliştirilmesi anlamında başarıya ulaşmak için atılmış bir adımdır. Dolayısıyla döngüsel ekonomi modellerinin İş Hukuku esaslarıyla bütünleşmesi dinamik yenilenmeyi de beraberinde getirir. Bunun için de mevcut mevzuat yapısında yer alan esnek istihdam modellerine yönelik düzenlemelerin güncellenmesi ve geliştirilmesi dahası bu türlü modelleri tercih eden işletmelerin teşvik edilmesi şarttır.

Anahtar Kelimeler: Esnek Çalışma, Sürdürülebilirlik, Çevresel Etki, İnsan Esaslı Ekonomi, Kaynak Yönetimi.